

KÜZDELMES ÉLET

– Király István önéletrajza (1882-től 1922-ig) –

(III. rész)

A NAGY HÁBORÚ ÉVEI

A nagy háború kezdete (1914. 06. 28.)

1914-ben a világpolitikai helyzet egyre súlyosabb lett. Bosznia és Hercegovina annektálása miatt a szerbek nehezítettek a Monarchiára. Az ellentéteket az orosz szította. A Boszniában tartott hadgyakorlatokra utazott Ferenc Ferdinánd trónörökösét és feleségét 1914. június 28-án a szerbek meggyilkolták. Az ultimátumban kért elégtételt a szerbek nem voltak hajlandóak teljesíteni, megtörtént a hadüzenet és kitört a nagy háború. Ezzel megpecsételődött a Monarchia sorsa és vele hazánké is.

Ebben a kritikus időben kezdődött Emmuska lányom taníttatása. Gondolkozóba estem, de bíztam Istenben, hogy megsegít. Ebben a hitemben nem csalódtam. Ahogy a mozgósítási parancsot kifüggesztették, a hadkötelesek tömegesen vonultak be ezredeikhez. Engem annak idején nem soroztak be, így nyugodt voltam, de nemsokára jöttek a pótbesorozások, amelyen engem is besoroztak. Ekkor a püspöki hivatal bekérte irataimat és tekintve a hitközség nagyságát és népes családomat, felmentetett. Ez nem tetszett a két ellenségemnek, alattomos vádakkal támadtak ellenem és behívásomat kérték. Erről semmit sem tudtam. Incze plébános úr is, aki ekkor már esperes úr és országos képviselő lett, hallgatott róla. A honvédelmi minisztériumból megkeresték a királyi tanfelügyelőséget és informálódtak. Ezek, amint később megtudtam, rám nézve kedvezőek voltak.

Ez a feljelentés 1915. év tavaszán egy iskolalátogatás alkalmával derült ki. Berze Nagy János királyi tanfelügyelő úr iskolánkba jött. Az osztályok meglátogatása után megbeszélésre hívta össze a tantestület tagjait. A megbeszélés után nyíltan Füstöshöz fordult, ránézett lólábaira és azt mondta: Nem szégyelli magát, amikor tudja, hogy ilyen lábakkal nem hívnák be katonának, még ha száz évig háborúznának is, s egy ötgyermekes családapát alaptalan vádakkal illetve szeretne

behívatni, pfuj, szégyellje magát. Füstös meg volt semmisülve, egy szót sem tudott szólni.

Ekkor tudtam meg, hogy feljelentettek. Most már világos lett előttem a belső sugallat, amely Madarason arra készítetett, hogy Csikszentgyörgyre pályázzam. Így, bár elvesztettem drága kisfiamat, biztosítva lett életem a család többi tagjai számára. Ha Madarason maradok, ott nem lett volna indok a felmentésemre, s ki tudja, életben maradtam volna-e?

Most már biztosítva láttam itthon maradásomat, és ez a tudat kötelességemmé tette, hogy intenzívebben gazdálkodjam. Haszonbérbe vettem egy hadba vonultnak hatholdas birtokát, amely parlagon maradt volna, és hozzákezdtem megműveléséhez. A föld az országút mellett feküdt. Egy alkalommal, amikor éppen azon a földön szorgoskodtam, ott ment el Berze Nagy tanfelügyelő úr, meglátott, megismert, magához intett és azt mondta: Nem szeretem, ha a tanítók ilyen munkával foglalják el magukat, ez a tanítás rovására megy. Erre azt válaszoltam: Ezt a munkát csak az iskolai időn kívül végzem, de erre most a termelés növelése miatt, amit hazafias kötelességnek tartok, szükség van. A tanfelügyelő úr ősszel majd meglátja, hogy igazam volt. Elhajatott és bizonyára elgondolkodott szavaimon.

Ősszel, amikor csak nagy nehezen lehetett sok mindent beszerezni, meglátogattam és néhány kiló főzeléknek valót, lisztet és mást vittem neki hálám jeléül. Fizetni akart érte, amit nem fogadtam el. Ekkor mondta: igaza volt.

A harctéri helyzet ingadozott. Ettől függetlenül Románia még tartotta a kimondott semlegességet és a gazdasági szerződés értelmében a Magyarországnak szállított kukoricát nemcsak az állam, hanem magánszemélyek és vállalatok is vásárolhatták. Ezt kihasználva, hogy az esetleges ínséget enyhítse, a takarékpénztár megbízott engem, mint ügyvivőt, hogy a gyimesi vámon keresztül hozzak egy vagon kukoricát. A megbízást elvállaltam, elutaztam Gyimesbükkre, magammal vittem a szükséges pénzt. A vám nyitva volt és így akadály nélkül átmentem Palánkára és ott megvásároltam az egy vagon kukoricát, ez 15 tonna volt. Lisztet is vettem, de azt már a vámnál egy magánkereskedő árulta zacskókban, tíz kilós tételekben, és így kellett mintegy két kilométerre elszállítani. El lehet képzelni, hogy mit vesződtem, amíg tíz mázsát elszállítottam és beszákolttam.

A kukorica elszállításához az állomásfőnöktől kocsit kértem, azzal mentem Palánkára, hogy a kukoricát felszállíthassam. Ez sikerült is, de amikor az utolsó fuvar is elhagyta a vámsorompót, azt lezárták és én ott maradtam fogolynak. Megíjedtem, mi lesz velem, ki rakatja be a kukoricát. Egy ötletem támadt, hallottam, hogy a románok könnyen megvesztegethetők, s tudtam, hogy a vámnál lévő katonák valamennyire tudnak magyarul is. Az egyik katonát szemjelzéssel félrehívtam és ígértem neki negyven koronát – több pénz már nem volt nálam –, ha átenged a vámon. Megértett, de csak úgy tudott segíteni rajtam, hogy megmutatta a kerülő utat, a Rákóczi-vár felé, ez a vám melletti magaslaton van, és megmagyarázta, hogy miképpen juthatok a bükki állomásra. A pénzt átvette, nekem sikerült az állomásra jutnom és a kukoricát berakattam. A lisztes zsákokat darabárúként adtam fel. A szálláson még volt pénzem, abból fedezni tudtam a vasúti fuvarokat. Ezek elintézése után a legközelebbi vonattal hazautaztam.

A kukorica átlagos ára vékánként 1,5 koronába került és mi két koronáért hoztuk forgalomba. Tudomást szerzett erről Bartalis úr és nyomban letiltotta annak árusítását. Ugyanis ő is hozatott, nem tudom, mint magánember vagy mint hatóság, de ő három koronáért adta. Nem reagáltam a rendeletére, és tovább mértem a kukoricát. Beidézett a szolgabírói hivatalba, és megbüntetett száz koronára. Megfellebbeztem, amit ő elutasított és a végzést a csíkszentgyörgyi előljáróság útján hozta tudomásomra. Éppen a vasárnapi miséről a piacon át a lakásomra mentem, ezt látva Puskás a végzést a küldönccel szembeküldte velem, ő pedig az irodaajtóból figyelt és várta a hatást. Megnéztem az írást és azt mondtam: szarok az egész dologra, és az írást széttéptem. A küldönc azonban ezt úgy mondta vissza, hogy azt mondtam: szarok az urakra! Puskás ezt így tudatta a főbíróval, aki másnap a száz korona biztosítására lefoglalta az egyik anyakocámát.

Így sem akartam fizetni, mire ő a végrehajtást foganatosíttatta és a disznót el akarta hajtani. Nem voltam odahaza, a feleségem nem tudta, mit csináljon, nélkülem nem merte a száz koronát kifizetni, és így a hatósági személy a disznót elhajtotta. Meglátva ezt a szomszédban lakó községi bíró azonnal kifizette a száz koronát, nem engedte elhajtani a disznót. Amikor hazaértem és megtudtam, mi történt, megköszöntem a bírónak az emberséges eljárást és természetesen megadtam neki a pénzt. Később, amikor Bartalist a sok visszaélés

miatt leváltották, az utódja, mint jogtalanul behajtott összeget, visszafizette.

Ferenc öcsém és Mariska húgomnak a férje, Szalló Béla, akik a fronton majdnem egy évet töltöttek és mindketten súlyos betegek lettek, kezelésre a kézdivásárhelyi kórházba kerültek. 1915 júliusában az egész család átment Kézdiszentkeresztre, meglátogattuk édesanyámat, onnan továbbmentünk Vásárhelyre. Öcsémeket, akik már lábadoztak, kikértük és pár órát együtt töltöttünk. Készítettünk fényképet is. Ez a kép maradt a húgomról és Béla sógoromról, akiket többé nem is láttam.

1915 májusában Olaszország felmondta a hármas szövetséget és az antant hatalmakhoz csatlakozott. Ez a lépés megnehezítette a központi hatalmak helyzetét. Ettől kezdve nagyon változó szerencsével folyt a háború. Románia a semlegességben nagyon kezdett ingadozni. Részleges mozgósítást tett. Ezt látva a központi hatalmak biztosítékképpen védelmi intézkedéseket hoztak a határok védelmére. Csík megyében az Úz-völgyében lövészárkokat ástak, tüzérségi kilövőket építettek, lent a vámnál „farkasvermeket” ástak. Ugyanígy készültek a gyimesi, békási és tölgyesi szorosoknál is.

Ezek az intézkedések a lakosság körében nagyfokú nyugtalanságot okoztak, és ezt tetézte a kormány intézkedése, amely a harangok és az orgonák principál sípjainak azonnali beszolgáltatását szorgalmazta. A rendelet megjelenése után rövidesen jöttek a hatósági szakértők és a hívek könnyei közepette, egy harang kivételével, a többi a toronyból ledobták. Az orgona principál sípjait is leszerelték, ezeket én sirattam meg. Ugyanekkor leszerelték a kápolnák kis harangjait is, összesen öt darabot.

Ebben az időben a havason bérelt ötvenholdas kaszálón dolgoztattam. Az elkészült szénát szállíttattam. Eközben láttam, hogy az előkészületek komolyak. Artz tábornok úr, aki a határvédelmi intézkedéseket irányította, naponként vonultatott fel hol egy, hol két századot a határ felé. Szentül meg voltunk győződve, hogy a határon az oláh nem tud átjönni.

Közben odahaza is folyt a munka. Befejeződött a kepezés. A havasról az összes szénámat leszállíttattam. A gabona cséplésére az előkészületeket megtettük, a feleségem elkészítette a cséplőmunkások részére a jó lucskos káposztát, én megvettem a szeszt a pálinkának. A feleségem

egy nagy kemence kenyeret sütött, mintegy kilenc darabot. Minden pénzem elfogyott, csupán húsz koronám maradt. A havasi kaszáltatás, a széna hazahordatása, a cséplésre való előkészületek körülbelül 800 koronámba kerültek. De hát megérte volna, mert majdnem ötven szekér szénát hordtunk haza.

A cséplést megelőző nap vasárnap volt. Incze esperes úrnak ekkortájt érkezett egy kis hordó egri bikavér bor és vasárnap délutánra meghívott, hogy kóstoljuk meg. Bementünk többen a hivatalosak, de olyan nyomott volt a hangulat, hogy nem ízlett még a bor sem. Máskor kártyázni szoktunk, az sem ment. Szótlanul ültünk és bámészkodtunk. Mindenki érezte, hogy valami rendkívüli dolog előtt állunk. Lehangolt állapotban mentünk haza.

Vacsorához ültünk, de az sem kellett. A gyermekek látván borús arcomat félve tekintettek rám és nem mertek játszani. A feleségem igyekezett lelket önteni belém, de nem sikerült. Végül rá is átragadt a lehangoltság. Vendégünk volt Brassóból, a feleségem unokahúga. Ő, aki a vidámság mintaképe volt, látva a mi búskomorságunkat szinte sírni kezdett.

Lefeküdtünk, de nem tudtam aludni. Szép csillagos volt az égbolt, s ennek ellenére majdnem minden negyedórában kinéztem az udvarra és figyeltem az eget. Alig aludtam és már öt órakor fenn voltam, rendeztettem az udvaron, a csűrben, hogy amikor jönnek a munkások a csépléshez, minden rendben legyen. A cséplőgépet előző nap, vasárnap délután odaszállították. Reggel hat órakor megkezdődött a cséplés. Néhány zsák búza cséplése után halljuk, hogy szól a községi kürt, s hangos szóval hirdeti a községi küldönc: Románia megszegte a semlegességet, betört és a hatóság elrendeli a kiüresítést. Igyekezzék mindenki a legszükségesebbeket magához venni és az ország belseje felé menekülni.

A menekülés (1916. 08. 28.)

A cséplést azonnal beszüntettem, a munkásokat elbocsátottam és megkezdődött a családi tanácskozás, hogy mit vigyünk, hova és merre meneküljünk. A szolgának kiadtam a feladatot, hogy készítse elő az egészsvágás szekeret, a tengelyeket kenje meg, stb. Amikor legjavában szedtük össze az elviendő tárgyakat, beállított a csendőrmester másodmagával és felszólított, hogy azonnal vonuljak be Székelyudvar-

helyre a csapattestemhez. Rendkívül felháborodtam és kijelentettem, hogy nem megyek, mert most a családom biztonságáról kell gondoskodnom. Nem tágitott. Hívtam, menjünk az előjárósághoz és telefonon kérdezzük meg a főszolgabíró, hogy mit csináljak. Ha hatalma van rá, akkor adjon engedélyt arra, hogy a családomat biztonságba helyezzem.

A hivatalban Bartalis főbíró vette fel a kagylót, és csodálkozásomra emberségesen intézkedett. Azt mondta, hogy a családomat indítsam el, menjünk Udvarhelyig együtt és én ott a 82. gyalogezred parancsnokságánál jelentkezzem. A többi aztán a katonai hatóság dolga. Így a csendőröktől megszabadultam és megkezdtuk a csomagolást.

Elsősorban feltettük a szekérre Annuska kelengyéjét, amely egy nagy ládában volt elhelyezve. Ágyneműt, fehéreneműt és a legszükségesebb ruhaneműt csomagoltuk össze. A szolgálával együtt összesen tízen voltunk, tehát szépen gyűlt a csomag. A magam részére roppant bután csomagoltam. Bevonulás esetére készítettem egy finom, de kemény bakancsot, hozzá bőr lábszárvédőt. Azokat szépen betettem az éjjeli szekrénybe, mert hát kár ilyen hosszú útra vinni. A bolyhos szövetből készült télikabátomat visszaakasztottam a ruhaszekrénybe, helyette a viselő télikabátomat és az átmenetit tettem fel. A bakancs helyet egy rossz viselő cipőt húztam a lábamra. A csépléshez előkészített élelmet, a pálinkát, egy egész kemence, nyolc-kilenc darab kenyeret pakoltunk fel. Ezenkívül fél zsák kenyérlisztet, egy zsák búzát. Egy kis ketrechen néhány hízott kacsát, tyúkot és csirkét is felpakoltunk. Mindezekre bizonyosan szükség lesz, mert útközben nem vásárolhatok, mindössze hús koronám maradt. A gyermekek részére kényelmes ülőhelyet készítettünk. Öten voltak. Emmuska 13, Aladár 11, Magdus 10, Sáríka 7 és Erzsike 5 éves. A felnőttek: feleségem, Annuska, Juliska, a brassói rokon, végül a szolga és én.

Egészen délután négy óráig tartott az elrendeződés. A nagy izgalomban egész nap nem is ettünk. Négy órakor könnyek között útra indultunk. Amikor a kaput kinyitottuk, hogy induljunk, megrázó dolog történt. Burkus, a hűséges kutyánk hozzám simult és kezemet megnyalagatta. Mindnyájan sírtunk. Elfelejtettem mondani, hogy a szekér után kötöttünk három darab kétéves üszőt és a féléves borjút. Útnak indítottuk nagy botorul a 13 darab sertést is. Amikor a kapun kimentünk, a kutya, mint egy ór, lefeküdt a kapuba, és amint később megtudtuk, ott feküdt és nem engedett be senkit az udvarra.

Elindultunk Csíkmindszent felé. Bármerre néztünk, a menekülőkhöz szekereinek tömegét láttuk. Valóságos népvándorlás volt. Ehhez hasonlót csak Munkácsy vagy Feszty festményein lehet látni. Amikor Csíkszeredába értünk, már sötétedett. Itt már akkora volt a tolongás, hogy alig lehetett előrejutni. A nagy tumultusban a 13 sertés terelgetése lehetetlen volt, s amikor egyet elgázoltak, a többit félrehajtottam az útszélére és otthagytam őket. Ezek már a veszteséglistára kerültek. Akkora volt a zshivaj, hogy akik egymás mellett mentünk, nem értettük egymás szavát. Mi, felnőttek gyalogosan mentünk a szekér mellett. Csíkszeredát elhagyva cammogva haladtunk a Hargita felé. A rettenetes tolongásban, zajban az egyik üsző elszakította a kötelet, amellyel a szekér után volt kötve, és messzire elsodródott. Hiába igyekeztünk megfogni, nem sikerült.

Este nyolc órára értünk egy malomhoz, melynek tágas udvarán már több szekér helyezkedett el. Mi is betértünk ide. Alighogy elhelyezkedtünk, hogy vacsoráljunk valamit, rettenetes dörrenést és szinte égig érő nagy villanást láttunk Gyimes felől. Ekkor robbantották fel a karakói hidat, a nagy viaduktot. Felizgatott a dörrenés, de mivel nagyon éhesek voltunk, jóízűen ettünk. Egyszer csak megláttuk, hogy az elveszett üsző ott van a szekér mellett. Meghallotta a csengettyű szavát, amely az egyik tehén nyakára volt kötve, és az ismerős hang odacsalogatta.

Itt maradtunk virradásig, a gyerekek jól aludtak, mi is szundikáltunk, de a bizonytalan jövő nagyon izgatott. Alighogy elindultunk, rettenetes pánik tört ki. Csíkszereda felől vágató lovas tüzérség vonult fel és tüzelőállásban elhelyezkedett a hegy oldalán. A gyermekek sírtak, a férfiak szitkozódtak, a szekerek egymást előzni akarták és így a legnagyobb zűrzavar keletkezett. Elhatároztam, lesz, ami lesz, de nem tiportatom agyon magunkat. Az út szélére állítottam a szekeret, odamentem a tüzérszázadoshoz és megkérdeztem, miért ez az intézkedés? Biztonsági intézkedés, közeli veszély nincs, volt a felelet. Megnyugodtam, bekapcsolódtunk a menetbe és lassan haladtunk a Tolvajos-tető felé.

Amikor ideértünk, megpihentünk és újból falatoztunk. Itt egy őjrarrtól megtudtuk, hogy az Úz-völgyében az oláhok legyilkolták a vámórséget, előnyomulásukat Artz tábornok által odavezényelt csekély védősereg addig tudta feltartóztatni, amíg a családok fejvesztetten el

tudtak menekülni. Nagyon óvatosan nyomulnak előre, ne féljünk, nyugodtan biztonságba tudunk jutni. Hát ez igazán lecsillapította felzaklatott idegeinket. Innen egyfolytában mentünk Bethlenfalváig és ott egy kedves családnak az udvarán megszállottunk. Itt a két nagylány, Annuska és Juliska a házinéni képzős fiával jóízűen elszórakoztak. A gyermekek pedig vígan játszottak. Megvizsgáltam a szekeret és sajnos megállapítottam, hogy az egyik keréknél a nagy teher miatt fentörés következett be. Ezt megcsináltattam. Belső sugallatra elmentem a községi elöljáróságához és kértem a bírót, hogy adjon nekem egy olyan igazolást, hogy mint menekült, tizedmagammal itt átutaztam. A neveket is felsorolva a bíró az igazolást megadta, lepecsételte és én boldogan összehajtva a mellényem zsebébe elhelyeztem. Félve, hogy a nagy teher miatt ismét valami törés előfordulhat, a házinénivel megegyeztünk, hogy Annuskaládáját nála a csűrben a törek közé elhelyezzük. Ő valószínűleg nem fog menekülni, és a láda ott biztonságban lesz.

Ennek megtörténte után elmentem Székelyudvarhelyre a 82. gyalogezred parancsnokához és bevonulásra jelentkeztem. Szembenevettek és azt mondták, elég nekik most az ezred tovavanulását elintézni, most nem foglalkoznak jelentkezőkkel. Majd jelentkeztem Hajdúböszörményben, ahova irányítva vannak. Megkértem, hogy a gazdasági hivataluk vegye át tőlem a három üszőt, mert semmi pénzem sincsen. A gazdasági hivatal az állatokat átvette háromezer koronáért, de pénzt adni nem tudtak, így pénz helyett egy kis bont kaptam, amit zsebre tettem, de kiségitve nem lettem. A húsz koronám még megvolt, élelmünk is még tartott, azonban a cipő a lábamról már lemállott, szinte a talpamon jártam.

Tele búval elindultunk, szerencsére az idő szép volt. Hosszas, több napos utazás során eljutottunk Székelyveckére. Itt már a karaván létszáma leapadt, körülbelül hetven szekér volt együtt. Többnyire Csíkszentgyörgyről, Bánkfalváról, mintegy négyszáz ember. Velünk volt Incze Domokos szentgyörgyi esperes, Nagy Antal csíkszenmártoni plébános, valamint Lázár Pál és Incze Dénes kollégák, az esperes úr rokonai. A két pap szentmisét mondott, én orgonáltam, a menekülők mind ott voltak. Ez mindnyájunknak igazi lelki fürdő volt. Megerősítést nyertünk a további megpróbáltatásokra. Itt egy napot töltöttünk György Vilmánál, aki itt tanítónő volt, férje, a kántortanító a fronton

volt. György Vilma képzői szerelmem volt, rokon lett, miután hűgát az öcsém vette feleségül. Gazdagon megvendégtelt és kényelmes alvást biztosított számunkra.

Innen is továbbmentünk, másnap Szentdemeterre értünk. Itt a Küküllő könyökhajlásában jó legelő ígérkezett az állatok részére, ezért letelepedtünk. A hosszas utazás alatt teheneimnek a teje annyira elapadt, hogy gyermekeimnek már nem volt elég. Szerencsére Incze Dénes tehenei nem voltak túlterhelve, még jól tejeltek, s nem lévén kisgyermekük, a tejből feleslegük volt. Feleségem kérte Dénes feleségét, hogy adjon a gyermekeknek, de ő inkább elöntötte és nem adott. Nagy Antal elhatározta, hogy amíg békés, nyugodt helyre nem érkezőnk, nem fog borotválkozni. Úgy nézett már ki, mint egy oláh pópa. Ennek szinte naponta megadta az árát. Naponta berándultunk Balavásárra, hogy híreket szerezzünk. Hárman voltunk: Incze esperes, Nagy Antal és én. Az arcképes igazolványomat mindig magamnál hordottam, ez volt a szerencse. Visszajövet találkoztunk egy katonai járőrrel, amikor meglátta Nagy Antalt a szakállal és a papi mellénnyel, leállított és igazolásra szólított fel minket. Azonnal tudtam igazolni magamat, de se Inczénél, se Nagynál nem volt igazolóirat. Letartóztatták őket. Hiába mondotta Incze, hogy ő országos képviselő, Nagy pedig, hogy ő szentmártoni plébános, nem vették figyelembe mindaddig, amíg közbe nem léptem és azt nem mondtam: Ha nem ismerném őket, nem indultam volna meg velük. Ez hatott és szabadon engedték őket. Szeptember 8-a volt, Kisasszony ünnepe és egyben Incze születésnapja. Ennek és a szerencsés kiszabadulásnak öröme a Szentdemeterről beszerzett borból nagyot mulattunk. Itt négy napot töltöttünk.

Továbbmentünk és két nap múlva zuhogó esőben érkeztünk Széplakra. Ez egy kis román település volt. A magunkkal hozott ponyvákából a szekér fölé sátrat csináltunk és így a gyerekek némileg védve voltak az esőtől. Itt észrevettük, hogy a férfiak húszfős csoportja egy házban összegyűlt és felénk sanda szemeket vetve tanácskoznak. Szeget ütött a fejünkben, arra gondoltunk, hogy esetleg megmérgezhették a falu közepén lévő kút vizét. Elhatároztuk, hogy felszólítjuk az összegyűlt oláh férfiakat, hogy a kút vizéből igyanak mindnyájan. Nálam volt a betöltött vadászpuskám, néhányan fejszével felfegyverezve bementünk a gyülekezetbe és Lázár Pálnak az édesapja, egy jó öl magas ember, felszólította őket: Megnyugtatásunkra legyenek szívesek és mindannyi-

an igyanak a kút vizéből, hogy a gyanúnk megszűnjék. Meglepődtek, kicsit haboztak, végül az általunk merített vízből mindannyian ittak. Ezután mi is bátran ittunk, azonban egész éjjel ébren voltunk, nem mertünk aludni.

Másnap reggel folytattuk utunkat és pár napi utazás után elérkeztünk a Dicsőszentmárton közvetlen szomszédságában lévő községbe, dr. Gyárfás Elemér szülőfalujába. Gyárfás, amikor bekövetkezett a másodszori oláh megszállás, Csík megyei szenátor lett. A tulajdonukban lévő réten letelepedtünk. Incze és Nagy ismerték Gyárfást és be akartak menni hozzá tisztelegni. Amikor Gyárfás édesanyja meglátta Nagyt a hosszúra nőtt szakállával, nem engedte be, azzal a kijelentéssel, hogy az ő házába román pap nem teheti be a lábát. Nagy visszahúzódott és megkért, hogy borotváljam le a szakállát. Ekkor érkezett oda Tompos János is, kezében egy nagy kakassal, borostás állal. Nagyt leültettem a tehénszekér rúdjára, a szakállát előbb ollóval levágtam, majd leborotváltam, és így bemehetett Gyárfáshoz. Leültettem Tompost is, őt is megborotváltam. A kezében lévő kakast a hölgyek elintézték és jó vacsorát készítettek belőle.

Pénzem azonban még mindig nem volt. A teheneim lesántultak. Megtudtam, hogy Dicsőszentmártonban van egy katonai alakulat, amely a menekültektől készpénzért átveszi az állatokat, bevittem a két tehenet és a borjút és 2040 koronáért eladtam. Eladtam a búzát és a lisztet is 160 koronáért, és így már volt 2200 koronám. A csomagjaimat egyik menekülő társam bevitte a dicsőszentmártoni állomásra, ahol a főnök elhelyezte és azt mondta, egyelőre ne menjünk tovább, maradjunk ott. Családja elmenekült, neki a kereskedők, cserébe azért, hogy a csomagjukat felvegye, annyi mindenféle enni- és innivalót hordanak, nem tud mit kezdeni annyi étellel és itallal. A hölgyek főzzenek és mi együnk és igyunk. Így is lett. Közben bementem a városba és vettem egy pár jó kemény cipőt, hogy abban és ne a talpamon járjak.

A helyzet kezdett súlyosabb lenni, az ágyúdörgés időközönként már jól hallatszott. Úgy hallottuk, hogy Parajdnál véres harcok folynak, a 82. gyalogezred vívja véres tusáját az oláh hadsereggel. Kora reggel az állomáson áthaladt két hosszú katonavonat. Egy bosnyák zászlóaljat szállítottak a parajdi frontra. Énekszóval mentek. A csomagjainkat készenlétbe helyeztük, hogy amint a helyzet kritikussá válik, azonnal tudjunk felszállni a készenlétbe helyezett vagonba. Az egész nap

izgalmas várakozásban telt el. Este a reggel áthaladt bosnyák zászlóaljat visszaszállították. Feladatukat elvégezték, a román előretörést megállították. Úgy néztek ki, mint egy-egy mészáros legény, ruhájuk tele vérfoltokkal. Ugyanis a bosnyákok kedvenc harci eszköze a horgas élű kacor, amellyel közelharcot vívnak és az ellenfél hasát hasítják fel. Megirtóztunk.

Annak ellenére, hogy közelebbi veszély nem fenyegetett, másnap reggel az állomásfőnök tanácsára mégis útnak indultunk és elmentünk Balázsfalváig, a görögkeletiek Rómájáig. Itt leszálltunk, várni kellett a menekülteket szállító vonatra. Engem a kíváncsiság űzött és körülnézni bementem Balázsfalvára, de elfelejtettem magammal vinni az arcképes igazolványomat. Bent a piacon körüljártam, és a látottakból egyet-mást feljegyeztem. Egyszer csak azt vettem észre, hogy két kéz nehezedik a vállamra. Megfordultam, katonai járőrök voltak, igazolásra szólítottak fel, megmondtam nekik, hogy az igazolványom az állomáson van a bőröndömben. Letartóztattak és szuronyos puskával kísérték az állomás felé. Gyermekeim az állomás mögött játszottak, és amikor meglátták, hogy katonák kísérnek, megijedtek és sírni kezdtek. Odaérve felnyitottam a bőröndömet, megmutattam az igazolványomat és eltávoztak. Ettől a perctől kezdve újból magamnál hordottam az igazolványomat.

Az állomás jelezte, hogy közeledik a vonat és én jegyet váltottam tíz személyre, elég tekintélyes összeg volt, közel 300 korona. Megérkezett a vonat, de borzasztó módon tele volt minden kocsi. Nagy nehezen találtunk egy olyan kocsit, amelyben még volt valami kis hely. Beengedtek, de az ajtón nem lehetett bevinni a csomagokat. Azokat az ablakon adogattuk be. Így tettünk a gyermekekkel is, magunk pedig betolakodtunk, mert csak így lehetett. Alig akadt ülőhely, akik le tudtak ülni, a gyermekeket ölükbe vettük, én álltam, de örültem, hogy fedél van a fejünk fölött és mehetünk.

Kedves utastársaink voltak. Többek között a homoródalmási evangélikus lelkész, aki kezében egy női esernyővel menekült, ez volt minden vagyona. Sok humoros anekdotát mondott, felvidította a búskomor társaságot.

Másnap délután három óra tájban érkeztünk Debrecenbe. Az állomáson egy százados vezetésével egy nagy bizottság fogadott, mindenkit kihallgattak, adatainkat felvették. A gyermekeket nyomban fürdőbe

vitték, tiszta fehéreneműt adtak rájuk, meguzsonnáztatták. Mohó étvágygal ettek a drágák, öröm volt nézni. Orvos is megvizsgálta őket, nagy volt az örömünk, hogy oly hosszú utazás és nélkülözés mellett egynek sem esett semmi baja. Mi felnőttek is bőséges ellátást kaptunk.

A megérkezés szeptember 18-án történt, tehát kerek három hétig utaztunk, amíg ideértünk.

Hajdúnánáson (1916. 09. 18.)

Az ellátás után Hajdúnánásra irányítottak. Beültettek egy másodosztályos kocsiba, ahol megháltunk, és másnap reggel indítottak Hajdúnánás felé, ahova délre érkeztünk meg. A gimnáziumban volt felállítva a menekültiroda. Ide vittek először, ahol egy Brassai nevű kedves tanár intézte az ügyeket. Amikor bemondottam foglalkozásomat, azt mondta, hogy minket a református elemi iskola igazgatótanítója fog elrendezni. Mellém adott egy városi hajdút, aki elkísért hozzám. Bemutatkoztam, ő a nevét sem mondta meg. Soha életemben ilyen érzéketlen, szívtelen embert nem láttam. Fel sem állt, ült az íróasztal mellett, hosszú pipaszárral mutogatta, hogy hova és merre menjünk. Kérdeztem, hogy mint kollégánál nem kaphatnék-e helyet? Szűk a lakásom, válaszolta, pedig a hajdú előzőleg négyszobás lakásról beszélt. Felajánlotta, hogy esetleg a szőlőjében a vincelléknél ad helyet. Köszönöm, majd akad valami más, mondtam és a hajdúval eltávoztunk. Nagy nehezen a város szélén egy öreg házaspárnál kaptunk helyet a földes nyári konyhájában. Nem volt mit tenni, odahurcolkodtunk, de hamarosan megállapítottam, hogy a nánási hajdúk szívtelenek.

Alig két hetet töltöttünk itt, nem tudtunk maradni, mert a földes szoba tele volt egérrel. Megtörtént, hogy a télikabátomat a hátán egy tenyérynyi helyen kirágták. Hosszas keresés után bent a város közép-pontjában, az Iskola utcában egy Kéki nevű családnál találtam egy szobát, ágynemű- és konyhahasználattal, havi negyven koronáért. Elég sok volt, de vállaltam, mert volt még 1600 koronám, és ezenkívül a kilenc személy után kaptam napi egy-egy koronát mint menekültsegélyt. Ez kitett havi 270 koronát. A szolgálmat a város elhelyezte munkára.

Amikor az új helyen elrendezkedtünk, bementem Debrecenbe az Osztrák–Magyar Bankhoz, és a Székelyudvarhelyen a katonaságtól kaptam 3000 koronás bont és a 800 koronás hadikölcsön-kötvényt

beváltottam. Mivel a hadi helyzet akkor kedvező volt, névértékben fizették, és így összesen 3800 koronát kaptam. Nagy volt az öröm, mentesültem az anyagi gondoktól. Hogy az élelmezési nehézségektől megszabaduljak, vettem egy száz kilós disznót, levágattam, és így a zsírkérdés is megoldást nyert.

Október utolsó hetében a szintén menekült gyergyócsomafalvi plébánossal felutaztunk Budapestre. Elmentünk az Országházba, ahol a menekülteknek segélyt osztottak. Jelentkeztünk a kijelölt helyen, ahol báró Dániel Gábor, a menekültiroda vezetője fogadott. Kihallgatott, elmondottam családi körülményeimet, megemlítettem, hogy kilenced magammal menekültem. A plébános úr is elmondta, hogy másodmagával menekült. A báró úr erre átnyújtott 200 koronát, ezt látva arra gondoltam, hogy én is fogok kapni legalább ennyit, de csalódtam, mert Dániel úr nagylelkűen átnyújtott száz koronát. Szerettem volna visszadni. Lenyeltem ezt a megalázó nagylelkűséget és hálásan megköszöntem. Innen távozva elmentünk a Damjanics utcai Regnum-Mariánumba, itt Majláth püspök úr igazságosabb mértékkel mért, mindketünknek kiutalt 200-200 koronát. Ezt már igazán hálásan köszöntem meg.

Innen a Rákóczi útra mentünk, és én ott vásároltam a gyermekeknek és a feleségemnek fehérneműt, ruhákat és magamnak egy nadrágot, mert ami rajtam volt, az már igen kopott lett. Azután elmentem a menekülteket segélyező városi irodába. Kedvesen fogadtak. Amikor bemondottam gyermekeim számát, nyomban összeállítottak egy tekintélyes csomagot és azt kérdezték: hova küldjék. Megmondtam, hogy én elviszem, mert nem Pesten, hanem vidéken van a lakásom. Erre nagy sajnálkozással mondták, hogy nem adhatnak csomagot, mert ők csak a Budapesten letelepült menekülteknek adhatnak segélyt. Szomorú szívvel vettem tudomásul.

Elhatároztam, hogy elmegyek a Nyugati pályaudvarra, és ott a pénztárnál megpróbálom a Balázsfalván megváltott tíz darab vasúti jegy árát visszakérni. Bemutattam a magammal hozott jegyeket. A pénztáros azt mondta, szívesen visszafizeti, de valami igazolásra van szükség, hogy tizedmagammal utaztam. Ekkor eszembe jutott, hogy Bethlenfalván a községi előjáróságtól kértem egy igazolást, hogy ott tizedmagammal átutaztam. Benyúltam a mellényem felső zsebébe, ahová annak idején betettem, és elővettem. Bizony a sok izzadságtól

nagyon furán nézett ki. Átadtam a pénztárosnak, elfogadta és azonnal kifizette a 270 koronát. Nagyon megörültem.

Ezután újabb gondolatra Egerbe utaztunk, ott a papneveldőben kaptunk szállást. Igen kedvesen fogadtak, megvendégeltek és szerény segélyképpen adtak 100-100 koronát. Távozóban a portán is elbúcsúztunk és a portás arra kért, hogy a 4000 liter egri vörös borát segítsük elszerezni (eladni). A plébános úr azt mondta, ilyenrel ő nem foglalkozik, én viszont vállalkoztam, sőt belső sugallatra azt mondtam, megveszem. Megegyeztünk másfél koronás árban és az ott kapott száz koronát foglalóul hagytam. Gondoltam, ha nem sikerül, akkor elvesz a száz koronám, amit itt kaptam. Mielőtt az állomásra mentünk volna, megtekintettük az egri várat és Gárdonyi sírját. Megilletődve olvastuk a sírfeliratot: *Csak a teste.*

Vonatra ültünk és leutaztunk Füzesabonyig. Itt sokat kellett várnunk az átszállásig. Ahogy ott ödöngtem, meghallottam, hogy egy úr bor után érdeklődik. Hozzáléptem és felajánlottam a 4000 liter boromat. Megörült és nemsokára együttesen elindultunk Egerbe a bor megízlésére. Megkóstolta, a bor ízlett és megalkudtunk két koronában. Kifizette nekem és a portásnak, ezzel rövid idő alatt kerestem 2000 koronát. Így kaptam kárpótlást Dániel szűkmarkúságáért. Megjegyzem, hogy a plébános úr Füzesabonynál elvált tőlem, hazautazott. Örömmel utaztam haza, a kirándulás jól sikerült.

Ezután a gyermekek továbbtanulását intéztem el. Emmuskát, aki már Csíkszeredában végezte a harmadik polgárit, mint magántanulót beíratam a hajdúböszörményi református polgári iskolába, ugyanis a debreceni zárdába, állítólagos helyszűke miatt, még magántanulónak sem vette fel a főnöknő. Aladárt a nánási gimnázium első osztályába, mint rendes tanulót. Magdus, Sárka és Erzsike az újonnan felállított menekültek iskolájában kaptak helyet. Ebben az iskolában csak menekült tanítók tanítottak, tizenegyen voltunk összesen. Én is beosztást kaptam, elkezdtem a tanítást. Kis idő múlva a hadi helyzet kedvezően alakult, az oláhokat visszaszorították a határok mögé, a tisztviselőket hazarendelték. A székesfehérvári 17-es gyalogezeredet Csíkszentgyörgyre vezényelték, a tisztek az én lakásomban helyezkedtek el. Amikor meglátták, hogy a sok gabona a csűrben áll csépeletlen, a már hazament elöljáróságtól megtudták a címemet, írtak egy lapot, amelyben kértek, hogy azonnal menjek haza és csépeletsem ki a gabonát, mert ha ők

csépeletetik ki, akkor azzal a katonaság rendelkezik, és a hadikincstárat illeti, én pedig nem kapok semmit. Elhatároztam, hogy hazamegyek.

Megörültem ennek a lapnak. Azonnal jelentkeztem a királyi tanfelügyelőnél Debrecenben, és kértem, adjon szabadságot, hogy hazamehessek a gabonám cséplésére. Nem adott, azt mondta, ha elmegyek, fegyelmet indít ellenem. Kijelentettem, akkor is megyek.

Elmentem Fejér Sándorhoz, Csík vármegye alispánjához, bemutatam a levelezőlapot és kértem, hogy adjon nekem egy nyílt parancsot, hogy hazamehessek. Nem adott. Nincs tanítás és jogcím rá. Elhatároztam, hogy úgymint elmegyek. Szomorú szívvel visszamentem Nánásra. Feleségem összepakolt egy jókora csomagot és én Isten nevében elindultam a veszélyes útra.

Hazaszököm

Egyenesen Nagyváradra mentem, ott volt az erdélyi hadsereg fő hadiszállása. Ott jelentkeztem, elmondtam mindent, de könyörtelenek voltak és nem adtak engedélyt. Kis bőröndömmel a kezemben ödögtem a pályaudvar környékén. Egyszer csak észrevettem, hogy egészen kint, a rendezőpályaudvar környékén egy hosszú teherkocsisor áll és körülötte emberek jönnek-mennek, és itt-ott még tűz is ég. Odamentem, megkérdeztem, hogy hova mennek. Haza, Udvarhely megyébe, volt a válasz. Ki a parancsnok, kérdeztem. Megmondták, hogy a bögözi jegyző. Felkerestem, elmondottam mindent és megmutattam azt a levelezőlapot, amit a 17-es tisztektől kaptam. Egy kissé elgondolkozott, majd megnyugtatóan, hogy ő besorol a hazatelepülők közé, elvisz Udvarhelyig, ott majd elvállik, hogyan tovább. Megköszöntem a jóindulatát, beültem a mutatott kocsiba és vártam a vonat indulását.

Jó két óra múlva elindultunk. Fohászkodtam, Isten segítségét kértem és gondolataimba merülve ültem és hallgattam. Nagysokára beszédbe elegyedtünk és összebarátkoztunk a jegyzővel, aki minden tekintetben megértő embernek mutatkozott. Nem engedte, hogy saját tarisznyámból táplálkozzam, részemre is főzetett a mozgókonyhán. Nyolcnapos utazás után megérkeztünk az udvarhelyi vasútállomásra, ahol meglepetésemre a katonaság kordont vont az állomás körül és egy katonai bizottság egyenként igazoltatott mindenkit. Akinek a papírjai nem voltak rendben, azokat félreállították és úgy mondták, hogy a következő nap visszaszállítják a hadművelési területen túlra. Ezt látva nagyon

megijedtem, mert nekem semmiféle igazoló írásom nem volt, csupán az a levelezőlap, amelyet a 17-es tisztek küldöttek nekem.

Igyekeztem minél hátrább kerülni, hogy később kerüljön rám a sor. Amint így bucsálódtam (búslakodtam), észrevettem, hogy a kordonon kívül egy kisebb tiszti társaságban beszélget Soó Dénes, tábori lelkész, aki bevonulása előtt Csíkszentgyörgyön volt káplán. A csoport felé tolongtam, és amikor elég közel voltam hozzájuk, hangosan a nevén szólítottam. Észrevettem és a kordonon keresztül odajött hozzám. Meglepődött, elmondtam neki az esetemet, megértett és minden teketória nélkül karonfogva kivezetett a tömegeből. Az ellenőrző tisztek látván, hogy engem egy százados vezet, minden ellentmondás nélkül továbbengedtek. Meg voltam mentve. Soó tisztelendő a lakásukra vezetett. Ő ugyanis bethlenfalvi születésű volt és most a szabadságát töltötte. Szülei megvendégeltek, ami bizony jólesett, mert már éhes voltam. Dénes meghagyta, hogy sehova se menjek, mert civileknek tilos az utcán járni-kelni. Megígérte, hogy gondoskodni fog arról, hogy hazajuthassak.

Két napig voltam bizonytalanságban. Dénes dél tájékán hazajött és megörvendeztetett azzal, hogy a szomszédból egy századost átvezényeltek Csíktaplocára, s megígérte, hogy magával visz addig. Délben indultunk. Ekkor tudtam meg a századostól, hogy Ferenc József meghalt. Csak annyit mondtam: Rosszul gondolta és fontolta meg az egész hadüzenetet, amit a százados is hallgatólag helyben hagyott. Csatakos idő volt, esett a havas eső, ami bizony elég kellemetlen volt, ámbar minket nem ért, mert ponyva volt fölénk vonva.

Este hat óra tájban érkeztünk a Hargita alá, ahol egy dűlőút vezet Taplocára. Itt megállította szekerét a százados és azt mondta: Tovább nem vihetem a tanító urat. Itt kell átmenjek ezen az úton Taplocára, civilt nem vihetek magammal. Letett, elbúcsúztam, megköszöntem szívességét és én a koromsötétben ott maradtam. El voltam keseredve, de végül megembereltem magam és a havas esőben megindultam Csíkszereda felé. Jó egy órát kellett gyalogolnom, amíg a város szélére értem. Szorongó érzések között bandukoltan előbbre. Rettenetes kép tárult elém. A koromsötétben is észre lehetett venni, hogy a város egy része leégett. Igyekeztem arra menni, ahol világosságot láttam. Csalódás után csalódás ért, mert ahol világosság látszott, ott katonák tanyáztak. Sok bolyongás után végül az az ötletem támadt, hogy

kimegyek Csíksomlyóra, ott vannak ismerőseim és valakinél csak kapok éjjeli szállást.

Az elgondolást tett követte, és megindultam Somlyó felé. Alighogy elhagytam Gál Ferenc sörgyárát, Taploca felől szembejött egy férfi és igen elkeseredetten énekelt. No, ez is el van keseredve, mint én, gondoltam és rákiáltottam, ki vagy testvér? Jer, egyesüljünk és együtt keseregjünk. Szembetalálkoztunk, kölcsönösen megismertük egymást és nagyon megörültünk. Gál Ferenc volt, a sörgyár tulajdonosa, akinek a szűrét a német katonák kitették, és elkeseredésében berúgott. Elpanaszoltuk egymás bűját-baját, aztán az ő kalauzolása mellett elmentünk egy kis bodegába, ez volt az egyedüli nyilvános hely az egész városban, ahol falatozni lehetett. Itt étkeztek a hazarendelt tisztviselők. Gál Ferenc barátommal mi is megvacsoráztunk, sokáig elbeszélgettünk, és én egy karosszékből, amelyet a szemközti szállodából hoztam át, elaludtam.

Korán reggel Csíkmindszent felé elindultam Csíkszentgyörgyre. Szorongó érzések között gyors iramban haladtam előre. Amikor már a Veresképnél lehettem, amely oszlopot a tatárdúlás idején itt elesettek emlékére állítottak, rettenetes ágyú- és géppuska hangra figyeltem fel. Megálltam és azon gondolkodtam, talán harcok folynak itt a közelben? Szerencsére jött egy ember, akitől megkérdeztem: harcok folynak-e itt a közelben? Megnyugtatóan, hogy a Csíkszentgyörgyön állomásozó német katonák gyakorlatoznak, onnan van ez a harci zaj. Most már nyugodtan folytattam utamat. Nemsokára megérkeztem. A piactéren Tompos Jánossal és Puskással találkoztam. Kölcsönös üdvözlés után elindultam a lakásom felé. Erre mindketten azt mondták, ne menjek, mert ott bajor katonák vannak és azok nem fognak beengedni. A székesfehérvári honvédeket, akik nekem a lapot írták, elvezényelték.

Beléptem a kapun. Szörnyű látvány fogadott. Az udvaron hátul konyha volt felállítva, körülötte elhelyezve az én szalonbútorom, és a katonák azon hancúroztak. Megfájdult a szívem ennek láttára. Beindultam a lakásba, nem engedtek be. Hiába bizonygattam kézzel-lábbal kifejezve, mondván, mein Haus, ez az én házam, szépen kitették a szűrömet. A hangos szóváltásra a kutyám, amely menekülésünkkor a kapuban lefeküdt, három lábon elővánszorgott, hozzám csúszott és a kezemet nyalogatta. A negyedik lába sebes volt. Könnyezni kezdtem,

de még a szívtelen katonák is könnyeztek. Visszamentem a piacra, ahol Puskás és Tompos vártak rám.

Tompos meghívott, hogy amíg a németek itt lesznek, legyenek az ő vendége. Szívesen elfogadtam. Tompos felesége és leánya meleg szeretettel fogadtak és nyomban megvendégeltek. Bizony jólesett, mert nagyon éhes voltam. Itt volt elszállásolva egy bajor százados is, akivel néma barátságot kötöttem. Ugyanis a beszélgetésünk abból állott, hogy azt a tíz liter sört, amelyet mindennap kapott, csendes koccintások közben minden este ketten fogyasztottunk el, mivel Tompos a sört nem szerette.

Naponként ellátogattam az udvaromra, a szobákba nem engedtek be. Megbotránkozva láttam, hogy a katonák a búzakévéket behordják a szobákba, azzal ágyaznak, a szénámat a hatalmas lovaikkal etetik és alomnak is azt használják. A tűzifát nemcsak a konyhában és a szobában, hanem az udvaron is több helyen égetik. Ez nekem nagyon fáj, mert ez fölösleges pazarlást jelentett. Ha csupán szükségszerűen használják, nem okozott volna felháborodást. Ezekkel a terményekkel fizették éves munkámat, azért hatott rám olyan súlyosan. Hogy ennek az ok nélküli pazarlásnak véget vessek, elmentem kihallgatásra a divízió parancsnokához. Magammal vittem tolmácsként Incze Andorné postamesternőt, aki brassói születésű és tudott németül.

A parancsnok fogadott, elmondtam a fölösleges pazarlást és megokolásként azt mondtam, hogy mivel ezek a termények képezik a fizetésemet, annyi mintha a zsebemből vennék ki a pénzt. A tolmács fordítását úgy lehetett érteni, mintha a katonák a zsebemből lopták volna ki a pénzt. A parancsnok dühbe jött, összetelefonálta a divízió egész tisztikarát, ott volt az én századosom is. A vádat meg kellett ismételnem. A tolmács megint rosszul fordította. Századosom iszonyú tekinteteket vetett felém, szinte átszúrt tekintetével. A tábornok a tolmács útján felém fordult és azt mondta, ha holnap reggel 8 órakor nem tudom igazolni a vádam valóságát, föbe lövet. (Ezt a tolmács adta értésemre.) A tábornok az ítélete kimondását azzal indokolta, hogy én az eljárásommal megvádoltam a német katonákat és akadályozom a katonaság ellátását. Elbocsátott, de a százados mellém állt, hazakísért, nehogy elszökjem.

Amikor a lakásra értünk, Tompos észrevette a százados barátságatlan tekintetét és látta, hogy nem ülünk le sörözni, mint eddig tettük.

Megkérdezte tőlem, hogy mitől ilyen furcsa a százados. Elmondtam mindent, erre ő megbotránkozva csak annyit mondott: És te nyugodtan ülsz itt és semmit sem próbálsz tenni, hogy beigazold vádad valódiságát, helyességét? Azt válaszoltam, hogy nem ismerek senkit, aki tökéletesen tud németül. Erre ő maga elment, hogy keressen valakit, aki tökéletesen tud németül.

Amíg ő odajárt, behúzódtam a szoba egyik sarkába és szeretteimre gondoltam, akik mindezekről semmit sem tudnak, s lehet, hogy velük már sohasem fogok találkozni. Merengésemből Tompos hangja ébresztett fel, magával hozva Zsögön nyugalmazott postatisztet, aki tökéletesen beszélt németül. Ismertettem vele az általam emelt vádat és megmagyaráztam neki, hogy miért fáj nekem az, hogy pazarolják az említett dolgokat. Megértette, ezután elmagyarázta mindezt a századosnak, aki most már tisztán látott és barátságosan felém fordult, megveregette a vállamat, leültetett engem és Zsögönt is. Most már hárman fogyasztottuk el a tíz liter sört.

Másnap a százados maga vezetett a tábornok elé, akivel megértette a rossz tolmácsolást, így tisztázódott az ügy, és azonnal beszüntették a pazarlást, de az elhasználtakért nem fizettek semmit.

Megszabadultam a golyótól, de még nem értem el azt a céloamat, hogy a terményeimet, fáimat stb. értékesítsem. Lementem Csíkszentmártonba, ugyanis ott székelt a magyar hadtestparancsnokság. Hadffy tábornoknál jelentkeztem, aki fogadott. Előadtam kérésemet, hogy szeretném értékesíteni az említett dolgokat, mert hiszen ez az én fizetésem. A tábornok jóindulattal fogadta kérésemet, de kijelentette, tekintettel arra, hogy az a németek tápterületén van, nem tehet semmit. Erre a sarokból megszólal egy hang: s akkor az én huszárszázadom lovai dögöljenek meg éhen! Az illető Kisfaludy huszár százados volt. Nyomban a tábornokhoz jött és azt mondta: A lovaim éheznek, mert itt már feléltek mindent, a kórházban a betegek fáznak, mert nincs mivel befűtsenek. Én holnap felmegyek huszárjaimmal és elhozom a szénát és megvesszük a fát is. Kért, hogy reggel 8 órakor legyek a házam előtt, mert jönnek.

Úgy is történt. Kezdetben a németek rúgkapálóztak, majdnem tettelegességre került a sor, de végül megegyeztek, bizonyos mennyiséget otthagytak, a többi szénát és fát elszállították és tarifa szerint

kifizették. Ez megnyugtató volt. Továbbra is bántott, hogy a gabonám elcsépeletlen.

A németek minden délután térzenét adtak a piactéren. Ezt mi is szívesen hallgattuk. Egyszer csak azt vettük észre, hogy nagy a lótás-futás, a zenekar elvonult. Nem telt bele egy fél óra, és az egész divízió teljes hadfelszereléssel elvonult. Gyimesbükknél frontáttörés történt, és odavezényelték őket. A felszabadult lakást azonnal kitakarítottam. Rettenetes piszok volt ott. Vasvillával kellett kihordani a trágyát, mert minden dolgukat ott végezték el és újabb búzakévével fedték be és azon aludtak.

Csíkbankfalván honvédek voltak elszállásolva. Lementem hozzájuk és megkértem a tiszteket, jöjjenek hozzám, ők a meghívást szívesen fogadták, és ez engem megnyugtatót. A lakásban a legbelső kis szobát berendeztem magamnak, és Tomposéknak megköszönve a szíves vendéglátást, hazaköltöztem tőlük. Még aznap odaköltöztek a tisztek is. A honvédtiszteknek köszönhetem azt, hogy katonáikkal a gabonát kicsépelettették, a szalmát is értékesíthettem. A gabonából harminc mázsát elhelyeztem a Tompos lakásán és a többbit megvették a katonák részére. Pénzhez jutottam; amit a szentmártoni huszároktól és itt kaptam, meghaladta az 5000 koronát.

Napjaim távol a családtól aggodalmakkal vegyesen teltek. A harci zaj, az ágyúdörgés mindennapos volt. Közben hazajött Ince esperes úr is. Így a gyakoribb érintkezéssel elviselhetőbb lett a helyzetem. A templomban mindennap megjelentünk, elvégeztük a szentmisét. Közeledett karácsony ünnepe. Elhatároztuk, hogy megtartjuk az éjféλι szentmisét is. A nálam lakó honvédtisztekkel barátságosan elbeszélgettünk. Nekik nem járt naponként sör, tehát nem söröztünk. Karácsony előtti napon jött a riasztó hír, hogy Mogyorós-tetőről az oroszok leszorították a magyar egységeket és szinte feltartóztathatatlanul özönlének az Úz-völgyén befelé. A katonaságot riadóztatták, minket felszólítottak, hogy legyünk készen az újabb menekülésre.

Zsögödön állomásozott egy gépesített ezred, ezeket odairányították, autókon gyorsan ott voltak és az Aklos csárdánál megállították az orosz előretörést. Így megnyugodtunk és az éjféλι misét meg tudtuk tartani.

Az ünnepek után a katonai parancsnokságtól engedélyt kértem, hogy édesanyámat meglátogathassam, aki nem tudott elmenekülni. Az engedélyt megkaptam és az óév utolsó napjára leutaztam Kézdi-

szentkeresztre. Nem volt ez olyan egyszerű dolog, mint ahogyan elképzeltem. Közvetlen a front mögött lévén, állandóan ellenőriztek, a civil vonatok ritkán és lassan közlekedtek. Szentkeresztnél nem állt meg a vonat, így Bélafalvára kellett átmenni és onnan gyalog hazamenni, ami elég körülményes volt, mert éjjel érkezett a vonat oda, és a mezőn az egyedül való gyaloglás veszélyes is volt, mivel sok farkas volt arra. Így a fűtetlen váróteremben hajnalig kellett várnom, ekkor megindulhattam gyalog. Éppen virradóra értem a szülői házhoz. Édesanyám szinte megijedve fogadott, nem tudta elképzelni, hogy honnan cseppentem haza. Megreggeliztem s utána lepihentem, mert igen fáradt voltam. Édesanyámnak német katonái voltak. Kedvesek és barátságosabbak voltak, mint az én bajor katonáim, sok mindent adtak édesanyámnak.

Az óév esteli hálaadásán részt vettem, úgyszintén a német katonák is, aki közül sokan könnyeztek, hazagondoltak. Édesanyámnál január 2-ig maradtam. Igyekeztem én is, hogy hazamehessek a családomhoz, akiknek ennyi idő óta egy lapot sem írhattam, mert civil levelet nem vihetett a posta.

Visszatérés Csíkszentgyörgyre (1917. 01. 03.)

Első dolgom volt, hogy kísérletet tegyek egy kiutazási engedély megszerzéséhez. Nem adtak, nem volt más választásom, mint az, hogy a szentkereszti engedély alapján próbáljak hazajutni. Első dolgom volt, hogy sütöttem két kemence búzakenyeret és azt két zsákba tettem. Szekeret fogadtam és január 5-én lementem Csíkszentsimonba és ott jegyet váltottam. Összetalálkoztam Medgyaszay Mihály református lelkésszel, aki a gimnáziumban tanulótársam volt. Ő is utazott, neki volt engedélye, nem tudom, hogy milyen címen jutott hozzá. Felszálltunk, Madéfalváig nyugodtam mentünk. Itt már tábori csendőrök vizsgálták az engedélyeket. Simán ment, mert nem vették észre, hogy az engedélyem nem jó, hiszen Kézdiszentkeresztre szólt. Gyergyószentmiklósig nem is volt baj. Itt már egy főhadnagy volt az ellenőrző közeg. Amikor megmutattam neki az igazolványomat, rám nézett és azt mondta: Ön Kézdiszentkeresztre utazik, az nem erre van, hanem Háromszék megyében. Kérem, szíveskedjék leszállni. Ekkor lépett be egy tábori csendőrőrmester és rám nézett. Leszálltam, de a csomagajmat a polcon hagytam. A főhadnagy átment a másik kocsiba, én egy

kis várakozás után átkerültem a vonat másik oldalára és visszaszálltam a kocsiba.

A tábori csendőrőrmester, aki jól megnézett engem, szabadságra utazott. Amikor meglátta, hogy újból felszálltam, hozzám fordult és azt mondta, úgy látszik, önnél valami nem stimmel. Sűgva, röviden elmondtam helyzetemet. Megértett és azt mondta, segítségemre lesz. Félrehívott és azt mondta: A jelvényeim itt vannak, ha beleegyeznek, foglyommá teszem, ezt a kalauzzal elintézem és Maroshévízen a főbelépőnél, ahol már százados vizsgál, átsegítem. Megköszöntem és beleegyeztem. Amint észrevettük, hogy a hadnagy már eltávozott, a kalauzzal nyitattott egy másik fülkét és ott ketten elhelyezkedtünk.

Maroshévízre érkezve megkezdődött a vizsgálat. Nagyon ideges voltam, de az őrmester még jobban, ugyanis ő mindent kockáztatott. Nemsokára jött az igazoltatás. Az őrmester a jelvényeit feltéve kiállott a fülke ajtajába, és amikor a százados odaért, szabályosan jelentette: X. Y. tábori csendőrőrmester, fogolykíséréssel. Honnan hozza, volt a válasz. A Békási-szorostól, kémkedett, viszem Kolozsvárra a haditörvénszék elé. Mivel éjjel volt, bevilágított a fülkébe, szemeimet lecsuktam és remegtem. Kötelet neki, mondotta a százados. Bizonyosan meglesz, felelte az őrmester. A százados továbbment, meg voltam mentve, megnyugodva utaztunk tovább. Kolozsváron volt annyi időnk, hogy kiszálljunk és a szerencsés menekülés öröme mulassunk egyet. Itt holmi csecsebecsét vásároltam a feleségemnek, orosz rubel karkötőt és miegymást. Újból vonatra ültünk, az őrmester Nagyváradnál leszállt, odavaló kereskedő volt. Hívott, hogy szakítsam meg az utat, megköszöntem, de tovább utaztam, mert hajtott a vágy, hogy minél hamarabb találkozhassem szerettemmel. Megértette. Debrecenbe a reggeli órákban érkeztem, délutánig várni kellett, mert csak akkor ment vonat Nánásra. Az egyik zsák kenyeret betettem a csomagmegőrzőbe, a másikkal a hónom alatt bementem a Bika szállóba. Egy kenyeret magamhoz vettem és elmentem a tanfelügyelőségre. Berze Nagy János tanfelügyelő tréfásan felém szólt: No megjött, kedves szélhámos, hozzám jött és megölelt. Áadtam a kenyeret, megcsókolta és sírt. A kenyeret megosztotta Márton Bálint kollégámmal, aki mint berendelt tanító dolgozott a tanfelügyelőségen. Elbeszélgettünk az otthoni állapotokról, megemlítettem, hogy jártam a csíkszeredai lakásán és azt teljesen rendben találtam. Nagyon örült a jó hírnek.

Visszamentem a Bika szállóba, ebédet rendeltem, a zsákból kivettem egy kenyeret és megszegtem. Az étterem tele volt katonatisztekkel, akik amint meglátták a szép fehér búzakenyeret, odasereglettek és érdeklődtek, hogy honnan van ez a szép fehér kenyér. Amikor megmondtam, hogy Csíkból, a front mögül, elcsodálkoztak, szidták a kormányt, hogy itt csak korpakenyeret lehet kapni. A megszegett kenyeret odaadtam nekik, és azt maguk között szétoztották.

Ebéd után kimentem az állomásra, vonatra ültem és nemsokára megérkeztem Hajdúnánásra, ahol a Debrecenben feladott táviratomra feleségem, gyermekeim és a jó kollégák már vártak. Nagy volt az öröm, alig győztem felelni a kérdéseikre. Az átélt megpróbáltatásokat, izgalmakat egyelőre elhallgattam. Már ekkor elhatároztam, hogy tavasszal újból hazamegyek, s ha elmondok mindent, akkor nem fognak elengedni. Örültek a sok pénznek is, mert ezzel biztosítva volt a gondtalan élet itt az idegenben is.

Feleségem elbeszélte, hogy miként ünnepelték meg nélkülem a karácsonyt. Szükséget nem szenvedtek, mert egy jószívű malomtulajdonos, akinek az édesapja tanító volt, a menekült tanítóknak tíz-tíz kg nullás lisztet adott, azonkívül kenyérlisztet és pénzt is. Pár nap múlva elmentem a molnárhoz, hogy megköszönjem nagylelkűségét. Véletlenül éppen uzsonnára voltak hívva menekült kollégáim, hazajövetelemtől nem volt tudomása, különben én is hivatalos lettem volna. Ott volt a helybeli igazgatótanító is, akinél a szálláskereséskor egy hajdú kíséretében jártam és a pipa szárával mutogatta, hogy merre és hová menjek. Uzsonna alatt sok mindentről beszélgettünk, s többek között előhozta, hogy járt a Székelyföldön, volt Tusnádfürdőn is, és milyen kedvesek voltak a székely kollégák, személyesen kalauzolták mindenfelé. Erre megszólaltam, szóval nem pipaszárral mutogattak, mint ön nekem ősszel. Elpirult, rám ismert, hogy én voltam az, akit oly kedvesen igazgatott. A házigazdánk, Csiha molnár, ezért az eljárásáért megpirogatta.

A polgármester, hogy a menekült tanítók ne unják magukat, magához hívatott tizenegyünket és felkért, hogy a kormány által elrendelt főzelékféle és zsír rekvirálását mi végezzük el. Az eljárást illetőleg kioktatott. Ennek megfelelően jártunk el, ettől tették függővé, hogy a menekültek mennyi zsírt kaphatnak jegyre. Végrehajtottuk. Elképesztően nagy készleteket találtunk. Voltunk nem egy olyan helyen, ahol

két mázsa zsírt kellett lefoglaljunk. Ezek után akkora készlet jött össze, hogy a menekültek fejenként és havonta egy-egy kiló zsírt kaphattak. Így a már levágott disznóm zsírával és a jegyre kapott zsírral együtt már egy mázsa zsírt tudtam biztosítani a nagyon várt hazamenetelre.

A tavaszi mezőmunkálatok elvégzésére április hónapra újból hazamentem, de ekkor már adtak engedélyt a hazautazásra. Így legálisan érkeztem meg Csíkszentgyörgyre. A lakásomban magyar tüzérkatonák voltak. Segítségükkel elvégeztettem a tavaszi vetést, többnyire zabot és takarmánynövényt vetettem, a kapásokat mellőztem, mert nem lett volna, aki megkapálja. A széthordott tárgyakat összegyűjtöttem, úgyahogy berendezkedtem. A könyvtáram nagy részét megtaláltam, volt, amit a közeli Kálvária-hegy tetejéről hoztam haza, ahova a katonák vitték ki. A megtalált dolgokat a gyerekszobában raktároztam el, és azt a szobát lezárva, minden nehézség nélkül visszautaztam a családomhoz, akiket rendes körülmények között találtam.

A tanév befejezésével a gyermekeim sikeresen levizsgáztak. Emmuska a negyedik polgáriból, Aladár a gimnázium első osztályából, a többiek az elemi iskola megfelelő osztályaiból. Emmuskát Chontos Ágnes tanítónő készítette fel a vizsgára. Rendkívül finom lelkületű tanítónő volt. Beleszeretett Gábosay Dénes menekült tisztviselőbe és a felesége lett.

Hatósági intézkedés folytán haza lehetett költözni. Visszaköltözés előtt Málnássy Margitnak, a feleségem húgának, akinek Csíkmenaságon vegyeskereskedése volt, hasznos dolgokat vásároltunk, hogy legyen mivel megkezdenie a kereskedést. Így vettem 100 liter rumot is, mivel még volt pénzem. Július első napjaiban útra keltünk és néhány napi utazás után megérkeztünk a csíkszentsimoni vasútállomásra, ahonnan egy katonaszekéren hazamentünk Csíkszentgyörgyre. A lakásomban tisztai konyha volt, a szobákat tiszték foglalták el. Meglepetésemre a kisszoba fel volt törve, és az összehordott holmik nagy része hiányzott. A tiszték összehúzódtak a két nagyobb szobába, nekünk átengedték a másik két szobát és a konyhát, a tisztai konyhát átköltöztették a nyári konyhába.

Nagy nehezen megkezdődtek az életpéldék. Kenyér a meglévő gabonából, pityóka a pincében elvermeltből volt bőségesen. Zsírt és szalonnát magunkkal hoztunk, és így elég normálisan tudtunk étkezni. Amikor teljesen elrendezkedtünk és a hadi helyzet egészen kedvező volt,

elmentem Bethlenfalvára, ahol a meneküléskor Annuska kelengyéládáját hagytuk. A ládát sértetlenül megkaptam, amelyet a kedves család megőrzött. Ők nem menekültek el. Nagyon szépen megköszöntem a szívességüket és a ládával hazautaztam. Ezzel a megmentett kelengyével ment férjhez Annuska sógornóm 1929-ben, Miklós Gergely kollégámhoz.

A menekülésből mindenki hazaérkezett, de bizony nem volt mindenki úgy ellátva, mint mi, és így elég nagy volt az inség. Ennek enyhítésére a kormány minden faluban felállította a „Zita” napköziotthont a szegény gyerekek ellátására. Szentgyörgyön Puskás, Bánkfalván Füstös vállalták az otthon vezetését. Bizony sok visszaélést követtek el, nem volt kellő ellenőrzés. Többről számoltak el, mint ahányan étkeztek. Valaki feljelentette őket, azt hitték, hogy én tettem. Ezért bosszút esküdtek ellenem és október folyamán távirati úton behívtak katonai szolgálatra.

Bevonulok katonának (1917. 10. 07. – 1918. 01. 10.)

1917. október 7-én bevonultam Székelyudvarhelyre a 82. gyalogezredhez, innen pedig átírányítottak Brassóba a 2. gyalogezredhez, mivel Háromszéken születtem, így oda tartoztam, és ott jelentkeztem. Tovább kellett mennem Prágába, mivel a háború alatt az ezred székhelyét ideiglenesen oda tették át. Éppen indulóban volt egy nagyobb szállítmány, részben újoncokból, és engem is ide osztottak be. Egy hétnél is tovább utaztunk, amíg Prágába értünk. Útközben Erdély sok nevezetes helyén mentünk át. Átmentünk a történelmi nevezetességű piski hídon is, amelyért 1849-ben Bem vezetésével véres harc folyt. A harc kimenetelétől függött Erdély birtoklása. Itt sebesült meg Bem apó, a székelyek bálványa. Amikor Prágába megérkeztünk, nagy meglepetés ért. Összetalálkoztam két baróti tanítványommal, Dánél Istvánnal és Fitori Istvánnal. Örültünk egymásnak tanító és tanítvány.

Beosztottak a 2. századba, melynek parancsnoka Bors István, csík-szentkirályi születésű tartalékos főhadnagy volt. Pár napi kiképzés után néhány 18-20 éves önkéntes társammal átvezényeltek Neuhausba a tiszti iskolába, ahol más három ezred önkéntesei is voltak. A tiszti iskola parancsnoka egy békéscsabai százados volt, Kanásznak hívták, ráillett a neve. Kiképző főhadnagyunk egy Oláh nevű tanító volt, aki a háború kezdetén a szerb fronton elsőként tűzte ki Sabác várára a

magyar zászlót. Kitüntették érte és mentesítették a frontszolgálat alól. Az egész tiszti iskolában a 35 évemmel én voltam a legidősebb. Pihenés idején Oláh főhadnaggyal többször elbeszélgettem mint kollégával. Ismertettem családi körülményeimet, és megmondtam, hogy nehezen bírom az őrmesterek szekírozásait, a sok feküdj, futólépés és más vezényleteket. Megszívlelte panaszaimat és azt mondta az őrmestereknek: Az öreg Király nem fut, nem fekszik stb. Ez bosszantotta az őrmestereket. A kiképzés békebeli módon történt, annak hangsúlyozásával, hogy a fronton aztán másképpen lesz.

Voltunk harcászati gyakorlaton az altiszti iskolásokkal. Egymás ellenfeleit alakítottuk. Mozgó konyhát nem vittünk magunkkal, mert úgy gondolták a tisztek, hogy kellő időben végzünk, és ha megkésve is, majd otthon ebédelünk. A gyakorlat azonban igen sokáig tartott és bizony nagyon megéheztünk. Bementünk egy cseh faluba, hogy ott majd zsebből megebédelünk. Nem találtunk olyan vendéglőt, ahol étkezhettünk volna. A százados javaslatára házakhoz kopogtunk be, hogy élelmet vásároljunk, de a csehek a szó szoros értelmében nem adtak semmit. Erre erőszakot követtünk el, rekviráltunk és az elvesztett élelem értékét az asztalra tettük le. A százados szemet hunyt ezek fölött. Csak vacsorára értünk haza. Nagyon el voltunk fáradva, pontosan kilenc órakor már lefeküdtünk. Mélyen elaludtunk. Éjjel 12 órakor riadóra ébredtünk, felugrani bizony nem volt kedvünk. Kényelmeskedtünk, de rá is fizettünk. A napos végigszaladgált a termeken és azonnali levonulást parancsolt az udvarra. Nem volt már időnk rendesen felöltözni, csak úgy ingben-gatyában magunkra vettük a köpenyt, a derékszíjat, meztelen lábbal belebújtunk a bakancsainkba és leszaladtunk az udvarra sorakozni. Az altiszti iskolások már készen voltak, minket a százados nagyon letolt. Ekkor az őrmesterek fejenként 130-130 éles töltényt osztottak ki, és kiadták az indulási parancsot: Irány az ulánus kaszárnya. Az ulánus menetszázad megtagadta a frontra való indulást, és a mi feladatunk lett kényszeríteni őket az indulásra. Ez hosszas tárgyalások után sikerült is, de ki kellett őket kísérni az állomásra, ami eltartott pár óra hosszig. Megjegyzem, a mintegy 20 fokos hideg ellenére senki sem lett beteg, még csak náthás sem.

A főhadnaggyal volt egy érdekes, mindenesetre a kollégára jellemző esetem. Ügyeletes voltam, tehát egész éjszaka nekem kellett a rendre

felügyelnem. A kaszárnya egy középiskola épülete volt, hideg volt, nem fűtöttek sehol, ellenben volt egy kis órszoba, ahol enyhén be volt fűtve. Bementem és elaludtam. Egyszer csak arra ébredtem, hogy valaki az ügyeletest keresi. Előbújtam, meglepetésemre a főhadnagy volt. Megpirongatott és azután elindultunk megvizsgálni a hálósobákat. Mindenki otthon volt. Ezután a folyosón elhelyezett fegyvereket kerestük. Egy sem volt. Rám nézett, hol vannak a fegyverek, kérdezte. Nem tudom, feleltem. Háború lévén, tudnod kell, hogy ezért golyó jár. Hát bizony megijedtem. Ekkor elvezetett oda, ahová a fegyvereket elrejtette, azért tette, mert nem látott a helyemen. A fegyvereket a helyére tettük, utána alaposan kioktatott, hogy mi a teendője az ügyeletesnek. Megköszöntem, mert az életemet mentette meg.

Vasárnaponként Neuhaus nevezetességeit nézegettem meg. Többek között láttam a jezsuiták kolostorát, ahol Rákóczi Ferencet fogva tartották mint gyermeket. Bemehettem, meglátogathattam a lovaglótérmet is, ahol Rákóczi lovagolni tanult.

A csehek már ekkor megindították az elszakadási folyamatot, gyűjtötték a valutát, az aranykoronákat sokszorososan túlfizették. Ezt akkor tudtam meg, amikor egy alkalommal vacsorázni bementem egy étterembe. Nagyon éhes voltam. A katonakoszt, különösen a vacsora, nem ért semmit. A feleségemtől a heti pénz nem jött meg, így a zsebembe tartaléknak eltett húsz aranykoronással ültem le vacsorázni. Özcombot kértem, amelynek étlapi ára 20 korona volt, rendeltem még fél liter bort is. Elfogyasztottam, de még mindig éhes voltam. Repetáltam mindent, gondoltam lesz, ami lesz, de legalább jóllakom. Amikor fizetésre került a sor, odaadtam a pincérnek a 20 koronát, rám mosolygott, elővette a levéltárcáját és visszaadott még 140 korona papírpénzt. Meglepődtem, ő pedig azt mondta, máskor is legyen szerencsénk. Tehát tízszeresen számolt.

Hazamegyek karácsonyi szünetre (1917.12. 22.)

A karácsonyi ünnepekre szabadságot kaptunk. Hazamentem én is. A lakásomon továbbra is tisztí konyha és tisztí étkezde volt. Ott lakott egy tüzérezredes és egy orvos is. A család két szobába volt összezsúfolva. Amint megtudta az ezredes, hogy hazajöttem, az orvossal együtt meglátogattak és azt mondta, hogy amíg idehaza leszek, öltözzek civilbe, mert nem tudná elviselni, hogy a házigazdája neki szalutálgas-

son. Jólesett a figyelem. A hazautazásomkor megfáztam és 38 fokos lázam lett. Az orvos azt mondta, mint katonát nem kezelhet idehaza, mert csak kórház adhat jelentést a tiszti iskola parancsnokságának, tehát kórházba utaltak, mégpedig Csíkszeredába, a gimnáziumban lévő katonai kórházba. Nem szívesen mentem, mert a felmentésem ügye folyamatban volt, és félttem, hogy érvényét veszti, ha azalatt jön meg, amíg kórházban fekszem. A kórházban nagyon kedvesen kezeltek. Ott értem meg az újvet is, és ajándékot is kaptam. Kértem a főorvost, hogy hivatalosan értesítsék a tiszti iskola parancsnokságát, amit ők elmulasztottak.

Nagyon ideges lettem, éreztem, hogy nem szabad itt feküdnöm, vissza kell mennem. Írtam a feleségemnek, hogy jöjjön fel és hozzon csomagot, mert vissza kell menjek. Az orvos nem akart engedni, mert még mindig 37 fok felett volt a lázam. De amikor megmondtam, hogy várom a felmentésemet, kiírt. Feljött a feleségem, elhozta a csomagot, elbúcsúztam és útnak indultam. Három napig tartott az utazásom. Azzal fogadtak, hogy köröznek mint katonaszökevényt, mert a kellő időben nem tértem vissza. Bemutattam a kórházi elbocsátási leveletem, és minden rendbejött. Másnap reggel hívtak az irodába és kezembe adták a felmentésemet. Jól éreztem, ha nem érkeztem volna vissza, akkor érvényét vesztenne volna. Másnap visszaküldtek Prágába, hogy leszereljenek.

Felmentésem megérkezésének a legnagyobb előnye az volt, hogy már január végén a tiszti vizsgák meg lettek volna, és akkor a felmentésről már szó sem lett volna. A vizsgák befejezése után mindenkit visszaküldtek az ezredéhez, és az olasz frontra irányítottak Piavé mellé, ahonnan nagyon kevesen jöttek vissza. Így kedvezett nekem a Jóisten. Prágában a leszerelés lassan ment, mert nem tudtam, mit és hogyan csináljak. A dolog kulcsát Bors főhadnagy úrtól, századparancsnoktól tudtam meg. Felvilágosított, hogy kellő módon kell kezdet fogni az őrmesterrel és akkor gyorsan megy minden. Másik akadály is volt. Masaryk és Benes a cseh állam megalakításáért nagy tüntetőgyűlést rendezett a Vencel téren. Emiatt a Prágában tartózkodó ezredeket riadókészenlétbe helyezték, és így a város területét egy katona sem hagyhatta el. Ez és a gyakran megismétlődő tüntetések előre jelezték, hogy küszöbön áll a Monarchia széthullása. Prága és egész Csehország második frontot jelentett. Mindegyik ezredből egy-egy század lábhoz

tett fegyverrel riadókészültségben állott. Az is megtörtént, hogy a frontra indítandó századok megtagadták a frontra menést, és tiszt meg altiszti iskolákat vezényeltek ki a renitens századok elindítására.

Bors főhadnagy úr csendes figyelmeztetését megszívleltem, és másnap reggel 8 órakor bementem az irodába, jó reggelt kívántam és ötven koronással a markomban kezet fogtam az őrmesterrel. Rám mosolygott és azt mondta: meglesz. Eddig mindig azt mondta: majd sorra kerül. Hát így sor került rá, és délután négy óra helyett már két órakor megjelent a napiparancs, és öt órakor már utazhattam. Két napig utaztam. Nagy volt az örömöm, de még nagyobb a családomé, hogy ismét együtt lehetünk.

Leszerelés után Csíkszentgyörgyön (1918. 01. 13.)

Alighogy megpihentem odahaza, egyik meglepetés a másik után ért. A Zita napköziotthont a sok szabálytalanság miatt feloszlatták. Bartalis főszolgabíró és dr. Eröss Béla szolgabíró a hatósági kenyérlisztből kenyeret süttettek és pénzért adták az éhező katonáknak, ahelyett, hogy az éhező szegények között osztották volna szét. Még a tavaszi hazajövetelemtkor a szükséges mezőgazdasági munkákat, állataim nem lévén, a katonákkal végeztettem el. Főképp zabot, takarmánynövényt, lencsésárpát és krumplit vetettem.

A hadihelyzet változó szerencsével folyt. Az Úz-völgyében heves harcok voltak. Csupa izgalom volt az életünk. Felmentésem csak hat hónapra szólt, s a lejárási napja rohamosan közeledett. Szerettem volna a felmentésemet meghosszabbítani, ezért felmentem Csíkszeredába dr. Tolnay főispán úrhoz, akinek hatáskörébe tartozott a felmentések ügyében javaslattal élni, sőt némely esetben dönteni is. Ismertettem nehéz családi körülményeimet, megértéssel fogadta kérésemet, de annak teljesítését feltételhez kötötte. Azt mondta, felment, ha a cséplés idejére elvállalom a Haditermék hatósági ellenőrzését. A feladatot nem egyedül kell végezni, ad mellém két embert, egyet a járás, egyet a község részéről, mint megbízottakat. Megütköztem, mert ezt igen kényes megbízatásnak találtam. Egyrészt eleget kell tennem az állam érdekeinek, másrészt pedig az egyén és a község érdekeit is figyelembe kell vennem, és munkámmal mindkét részről megelégedést kell elérnem. Ez igen nehéz feladatnak nézett ki, hosszan töprengtem rajta, végül kértem 24 óra gondolkodási időt. Másnap újra felmentem és

jeleztem, hogy a feladatot úgy vállalom el, ha a két segítőt én választhatom magam mellé. Elfogadta feltételemet és kinevezett a Haditermény állami megbízottjának, az általam megnevezett két személyt, Miklós János királyi bírót a község részéről és Kánya Zakariást, a birtokosok elnökét pedig a járás megbízottjaként mellém adta, és a felmentésemet újabb hat hónapra meghosszabbította. A katonaságtól egy kis időre újból megszabadultam.

Augusztus hónapban megkezdődött a cséplés, és ezzel kezdetét vette szokatlan, felelős munkám. Az előírás az volt, hogy addig a gép nem indulhat meg, amíg megjelenéssel arra engedélyt nem adok. Ez így a munka menetét nagyon lassította volna, mivel a községben több gép csévelt. Úgy intézkedtünk, hogy a gépek reggel hat órakor induljanak el, jelenlétünket nem tettük az indulás feltételének, viszont a nap folyamán a gépek ellenőrzését felváltva végezzük. Azt is megállapítottuk, hogy a csévelt gabonából csak az első és második minőséget mérjük le, a harmadrendűt meghagyjuk teljesen a gazdáknak, mivel azt az első minőséggel keverve kenyérnek fel lehet használni. A fejadagot az előírás szerint, a vetőmagot a kataszteri birtokív alapján, a takarmányozás céljára valót pedig az állatállomány szerint hagytuk meg. Ezzel az eljárással a gazdák meg voltak elégedve. Meg is lehettek, mert más községekben a kiküldöttek egyoldalúan csak a Haditermény érdekeit vették tekintetbe a gazdák rovására.

Napról napra végeztük az ellenőrzést, megállapítottuk a lefoglalt mennyiséget, és azt a piactéren, Puskás lakatlan házában bérelt helyiségbe összehordattuk. A rendelkezés értelmében az így lefoglalt gabonából elsősorban a nincsteleneket kellett kielégíteni és a fennmaradt részt pedig beszállítani a Haditermény központjába. Amint már említettem, eljárásunkkal mindenki meg volt elégedve, csupán egy fukar gazdag ember emelt panaszt a lefoglalt mennyiség nagysága miatt. Úgy emlékszem, majdnem fél vagon árpát foglaltunk le. Igen jó termése volt. Bemondása szerint állapítottuk meg az állatai takarmány-szükségletét, úgyszintén a vetőmag mennyiségét is, jól tudva, hogy több állatot és vetőterületet mondott be. A főszolgabíró a beadott panasz alapján elrendelte, hogy újból szálljunk ki és igazságosan járjunk el. Kiszállottunk, előkértük a kataszteri birtokíveket a vetésterület megállapítása végett. Kiderült, hogy olyan területeket is bemondott, amelyeket évtizedek óta nem művelt. Előhajtattuk a juhokat, fele sem

volt, mint amennyit első ízben bement. A sertésállománynál is ilyen volt az arány. Apaállat pedig egyáltalán nem volt. Mindezek figyelembevételével a lefoglalt mennyiség jóval meghaladta az előbbiét. Kért, könyörgött, hogy hagyjuk meg az első megállapítást, de hogy példát statuáljunk, hajthatatlanok maradtunk.

Ez az eset futótűzként terjedt el, és senki sem próbált eljárásunk helyessége ellen kifogást emelni. Megjegyzem, hogy ez az ember volt az, aki az oláh megszállás után egy felekezeti iskola felállítására céljából rendezett gyűjtéskor egy szál deszkát sem adott, amire azt mondtam: Jól van, András bácsi, ne is adjon, tegye el koporsóra. Ezt annyira szívére vette, hogy másnap hirtelen meghalt.

A Haditermény zsákokat küldött a fölösleg beszállítására. A zsákokat üresen visszaküldtem, mivel a begyűjtött gabonát a szegények között szétosztottam. Eljárásom helyességét a rövidesen bekövetkezett szomorú események igazolták. Pesten kitört a forradalom, ami rövidesen itt is bekövetkezett. A falvakban a Haditermény megbízottait, akik a paragrafus szerint jártak el, mindenütt elkergették. Ellenben Szentgyörgyön, amikor itt is kezdetét vette a forradalom, lakásomra jött egy pár fiatalember és azt mondta: Kántor úr, ne féljen, aludjék nyugodtan. Úgy is történt.

A forradalom (1918. 10. 31.)

1918. október 31-én Budapesten kitört a forradalom. Ezzel Magyarország sorsa megpecsételődött, a Monarchia széthullott. A katonák a fronton eldobták fegyvereiket és ész nélkül tolongtak haza. Ezen nem is lehetett csodálkozni, mert a négy és fél évig tartó háború, a sok nélkülözés kimerítette őket.

Ez a forradalom egyrészt megszabadította hazánkat a Habsburg-uralomtól, másrészt szabad prédává tette Magyarországot. Az ország északkeleti és nyugati felvidékét a csehek, a délvidékét a szerbek, nyugati részét az osztrákok és a kincses Erdélyt pedig a románok szállták meg.

Ebben az időben Csíkszentgyörgyön egy tüzérezred állomásozott, Istvánffy ezredes parancsnoksága alatt. Az ezredesnek nálunk volt a lakása. Itt volt a tisztikönyv és a tisztikönyv is. Amikor a forradalom szele ide is elérkezett, a lapok egyúttal közölték azt is, hogy Tisza Istvánt meggyilkolták. A tüzérek között is fellángolt a forradalom

tüze. Katonai küldöttség jelent meg az ezredesnél és követelték a katonai rendfokozatok eltüntetését, aminek megtörténte után tovább hajlandók a tisztikar parancsnokságát elismerni és fegyelmezetten elvonulni. Az ezredes összehívta a tisztikart. A tisztikar a küldöttség kívánságát teljesítette, a rangjelzést eltüntette és kiadta a parancsot az elvonulásra. Itt megjegyzem, hogy a piactéren a tűzfecskendők helyiségében raktározva volt két vagon ekrazit bomba, amit nem vittek magukkal, és ez is a románok kezébe került.

A tüzéség elvonult minden fegyvelemsértés nélkül. Ez november 3-án délután történt. Azt hittük, hogy a forradalom ezzel nálunk el is múlt, de nagyon csalódtunk. A háború alatt a hadisegély és élelmiszerek kiosztásánál a bírók és jegyzők sok visszaélést követtek el. A csendőrök sokszor brutálisak voltak. Mindezek a kedélyeket felizgatták, és alighogy beállott az est, itt is kirobbant a forradalom. Valahonnan előkerült két géppuska, több lőfegyver, és a lázadók mind Bánkfalván, mind Csíkszentgyörgyön akcióba léptek. Megtámadták a csendőrkaszárnnyát, Puskás jegyző lakását, Bánkfalván pedig Potyó jegyző és Bálint Ferenc királyi jegyző házát. A csendőrség nem viszonzta a tüzet, levonult a pincébe, Puskás hasonlóképpen. Potyó jegyző, aki ellen a legnagyobb volt a felháborodás, elmenekült, Bálint szintén a pincében keresett menedéket. Ez az állapot reggelre, a józanabb emberek közbelépésére, megszűnt.

Másnap Csíkbánkfalván a jobb érzésű fiatalembereket összehívtam, és közös elhatározás alapján megszerveztük a biztonsági őrseget. Ugyanígy történt Csíkszentgyörgyön is. Már aznap este a beszervezett őrseget lakásomra összehívtam és mindenkinek kiosztottam a feladatát. Őrséget állítottam a piac négy sarkába. Nemsokára ezután a forradalmárok a piac közepén átfolyó kispatak magasabb partján két géppuskával elhelyezkedve löni kezdték Puskás és Bálint házát. A felállított őrsemek négy oldalról tűz alá vették a garázdálkodókat, akik a géppuskájukat hátrahagyva menekülni akartak, de az őrsemek ebben megakadályozták és elfogták őket. Kiderült, hogy két olyan személy volt, akik egy percig sem voltak katonák. Megígérték, hogy többé nem zavarognak és szabadon engedték őket. Ezzel a helyi forradalom véget ért. Sajnos, ami ezután következett, igen fájdalmas volt.

A román megszállás (1918. 11. 18.)

Állandó izgalmak között teltek a napok. Rettenetes volt az, amikor tudomást szereztünk arról, hogy Csíkszentmártonba az Úz-völgyén át, főhadnagy vezetése alatt, megérkezett egy hadilétszámú szakasz oláh katona. A román őrjárat november 18-án érkezett. Pár nap múlva az egész vármegye területére a gyimesi, a békási, valamint a tölgyesi szorosokon már nemcsak szakaszok, hanem rendes katonai alakulatok jöttek be, megszállták az egész vármegyét és fokozatosan haladtak előre egész Erdély megszállására. Nem volt semmi más ellenállás, csak az, amit a sebtiben összetoborzott Székely Hadosztály fejtett ki. Ez a hadosztály derekasán harcolt, nem kapott sehonnan utánpótlást, felszerelése hiányos volt és fogytán volt a hadianyaga. Ráadásul támadásoknak volt kitéve a magyar Tanácsköztársaság részéről, ilyen körülmények között, két tűz közé szorulva, kénytelenek voltak letenni a fegyvert.

A vármegye megszállása után azonnal kihirdették az ostromállapotot, a fegyvereket be kellett szolgáltatni, de ennek csak kis részben tettek eleget. A tüzérek által visszahagyott lőfegyvereket beszolgáltattam, csupán egy 12-es tüzérségi revolvért hagytam magamnál 50 darab tölténnyel. A közigazgatást rövidesen átszervezték. A főszolgabírói hivatal vezetésére Gyorgye Gabor fogarasi segédjegyzőt küldték, aki Fogarasban még György Gábor névre hallgatott. Szolgabírónak egy hatodikos gimnazistát tettek. A községi képviselőket feloszlatták, a jegyzőket leváltották. Az elmenekült Potyó jegyző helyére Bánkfalvára küldték Forró Miklóst, aki a magyarság szempontjából jól bevált. Csíkszentgyörgyre Puskást helyezték vissza. A szentgyörgyi irodában meghagyták leányomat, Emmuskát, akit még 1918 júliusában választottak meg községi írnoknak. A főszolgabíró intézkedésére beszüntették a tanítók részére járó összeget, megszűnt az államsegély is. Tanítói munkámért a továbbiakban csak a hívók fizettek az általuk adott képevel.

A fegyverek beszolgáltatása az egész vármegyében csak részben történt meg. Ezért Csíkszentgyörgyre és Bánkfalvára is egy százados és Ariton főhadnagy vezetésével egy egész szakasz oláh katonát küldtek négy géppuskával. Ezek megszállták a piacteret, a tér négy sarkára felállították a géppuskákat, és kihirdették, hogy déli 12 óráig mindenki

szolgáltassa be a nála lévő fegyvert. Ennek a felhívásnak alig volt eredménye. Amikor megláttam az iskola ablakából a katonaság érkezését, kíváncsi lettem, hogy mit akarnak. Láttam, hogy a két tiszt a szentgyörgyi községi irodába ment be. Odamentem én is. A két tiszt durván beszélt a jegyzővel. Hanyagságának és erélytelenségének tudták be, hogy a rendeletnek nem tudott érvényt szerezni. Közben az ablakon keresztül meglátták lakásomat, amely átellenben volt az irodával, és megkérdezték a jegyzőtől, hogy kié az a szép ház? A jegyző rám mutatott, mondván, hogy az az én lakásom. Erre Ariton rám parancsolt, hogy intézkedjem, mert nálam fognak ebédelni. Nem tehettem mást, mint tudomásul vettem.

Hazamentem és kértem a feleségemet, hogy két személyre készítsen ebédet. Ez nem volt nehéz, mert karácsony közeledtével a hízót már levágtuk, volt hús és kolbász is. Alig intézkedtem, már jött egy katona, aki jól beszélt magyarul, és azt mondta: A főhadnagy úr azt parancsolja, hogy az ebédhez legyen bor és cigaretta is. Erre dühbe jöttem és azt válaszoltam: Lakásomon a főhadnagy úr nem parancsolhat, legfeljebb kérhet. De mivel borom nincsen, és nem is cigarettázom, hát sem bort, sem cigarettát nem adhatok. Erre a katona elment, és rövid idő múlva visszajött két üveg borral és két csomag cigarettával.

Rövidesen a feleségem engem megebédeltetett és utána két személyre asztalt terített. Nemsokára jött a két tiszt, és magukkal hozták tolmácsnak a katonát. Hellyel kínáltam őket, de nem ültek le, azt kérdezték, hol a harmadik teríték. Én már ebédeltem, volt a válaszom. De ők ragaszkodtak hozzá, hogy én is üljek le és ebédeljek velük. Nyilván mérgezéstől tartottak, kénytelen voltam leülni és velük enni. Addig nem nyúltak az ételhez, amíg a levest meg nem ettem. Így történt a második fogásnál is. Közben bort töltöttek, kínáltak, de nem fogadtam el. Mikor már a tésztánál tartottunk, nyílt a konyha felőli ajtó, és belépett hétéves Erzsike leánykám. Megállott az ajtó előtt és a tisztek felé fordulva jó hangosan azt kérdezte: Jeste padice? Erre a két tiszt felugrott az asztaltól s azt verve rám ordítottak románul, amiből egy szót sem értettem. Azt kérdeztem a katonától, miért kiabálnak? Azt felelte, hogy a kislány azt kérdezte: Van-e tetűd? Én visszakérdeztem, hát van-e, erre a katona nevetett. Erzsikét a feleségem tudta nélkül a szolgáló tanította meg erre a kérdésre, amire később ráfizettem.

A tiszték felkeltek az asztaltól, és azt mondták: Vacsorázni is itt fogunk este, és itt fogunk aludni is. Nem tehettem semmit, tudomásul kellett vennem. A vacsorázás után lefeküdtek, de nem sokat alhattak, mert egész éjjel szüntelenül szólt a fegyver a faluban. Másnap reggel köszönés nélkül elmentek.

A megszállás alatti működésem

Tervem volt, hogy Szentgyörgyön is felállítunk egy felekezeti iskolát, mert ott csak állami iskolák voltak. Helyet kerestem az iskolának, Bors György kereskedő és kocsmáros díjtalanul átengedte az újonnan épült házát, ami megfelelő volt, de nem volt berendezve. Házalni kezdtünk, deszkát gyűjtöttünk, mindenki tehetsége szerint szívesen adott. Csupán egy gazdag ember akadt, aki megtagadta. Ez az az ember volt, aki a cséplés ellenőrzésekor feljelentett, hogy jogtalanul sok árpát foglaltunk le. Erre én azt mondtam: Jól is teszi, András bácsi, tegye el koporsónak. Ezt ő annyira a szívére vette, hogy másnap meghalt. Lett erre riadalom, nem is kellett házalni, maguktól hozták a deszkát az emberek. Az asztalosok pedig díjtalanul megcsinálták az asztalt, a szekrényt, a székeket és a padokat. Egy akkor végzett fiatal tanító, Szász Rudolf felajánlotta, hogy egy évig ingyen tanít.

Sikerült ellátni az új iskolát tanszerekkel is. Sajnos, hogy ez az iskola csak a tanév végéig működhetett, mert a tanfelügyelőség betiltotta. Közben életre hívtam az ifjúsági egyesületet, amely mintegy 120 taggal megalakult. Vegyesen voltak fiúk és lányok is. Miklós Gergely fiatal tanító, aki a forradalomkor jött haza a frontról, és a bánkfalvi katolikus iskolához választották meg, szívvel-lélekkel mellém állt, és elhatároztuk, hogy az ifjúsággal műkedvelői előadásokat fogunk rendezni. Megalakítottuk a műkedvelői csoportot az arra alkalmasakból, de abban az évben, 1919-ben csak az ősz folyamán került sor előadásra. Addig önképzőköri munkát végeztünk velük.

A csíkszentmártoni Ipartestület vezetősége 1919. február 1-re táncmulatságot hirdetett, amelyre én is meghívást kaptam. A bált a piactéren a háború alatt épített Tábori Színházban rendezték. Ez el volt látva páholyokkal, körben karzattal és tágas színpaddal is. A bálon a híres brassói Dick Gyuri bandája muzsikált. Nem úgy készültem, hogy a bálba elmenjek, de Emmuska leányom addig rimánkodott, hogy azzal a kikötéssel egyeztem bele, hogy nem fog táncolni. Így február

1-jén este a feleségemmel és Emmuskával lementünk Szentmártonba, és ott megszálltunk Szabó Lajos kántortanítónál, aki később Zoltán fiamnak lett a keresztapja. A bálteremben feleségem, Juci, a Lajos felesége és Emmuska egy páholyt foglaltak el. Lajossal a teremnek a büfé közeli részén foglaltunk helyet, onnan jól végig lehetett látni az egész termet. Megkezdődött a felvonulás. Sok román katona is eljött. Ezt még hidegvérrel tudtam nézni, de rettenetesen elfutott a méreg, amikor megláttam, hogy az intelligenciának egy része, vezetőhelyen Cseh Sándor bankigazgató és felesége a román tisztekkel vonul be, sőt feleségét Ariton főhadnagy karonfogva vezeti. Egyik pohár bort a másik után ittam, hogy abba fojtsam mérgeimet. Tetézte ezt az, hogy Dick Gyuri látva a vegyes társaságot, nem muzsikált, hanem cincogott. Erre dühös lettem és magamhoz intettem az ipartestületi elnököt, aki tulajdonképpen a főrendező volt, és kértem, hogy mondja meg a zenészeknek: Muzsikáljanak tisztességesen. Erre azt mondta, hogy nem ért a muzsikához, megbíz engemet, hogy dirigáljam a cigányokat. Elvállaltam, de kértem, hogy tegyenek egy asztalt a színpadra, majd elintézem a zenészeket.

Ez megtörtént, és mi vagy hatan elfoglaltuk az asztalt és csendesen mulattunk. Mindenekelőtt összehangoltattam a hegedűket, és csárdást rendeltem. A fiatalság szépen táncolt. Mivel nagyon vegyes volt a társaság, nem ment minden simán, mert a jobb érzésű lányok a román katonákkal nem táncoltak. A csárdás után polkát húztak, ezután újra csárdást rendeltem. Erre Ariton a zenészekhez ment és szirbát rendelt, ami a románok nemzeti tánca. A banda rákezdt a szirbára, én leintettem őket, lefogtam a primás hegedűjét és hangosan csárdást rendeltem. Ariton odarohant, ő is megfogta a primás hegedűjét. Kirántottam Dick Gyuri kezéből a hegedűt, majd visszaadva ráparancsoltam, hogy csárdást húzzon. Megtörtént. Erre az incidensre a legények kinyitott bicskával kezdtek táncolni. A szemben lévő páholyban egy román őrmester ült, a neve nem jut eszembe, de látásra ismerős volt. A brassói 2-es ezrednél szolgált, ahol én is, így Prágában többször láttam. Ariton a lezajlott incidens után odament hozzám és jelentést tett. Fültnak szerint az őrnagy azt mondta neki: Lase!, azaz Hagyja! De Ariton nem hagyta, elment, hogy készülséget hozzon.

Az egyik páholyban ült az úz-völgyi nagy fűrészgyár igazgatója, aki engemet ismert, és üzenetet küldött, hogy a színpad hátsó ajtaján a

legsürgősebben távozzam el, mert ha ott maradok, letartóztathatnak. Látja, hogy a fiatalság fel van háborodva, nyitott bicskával táncol, nem fogja engedni letartóztatásomat, és itt vérfürdő lesz. Intettem a feleségemnek, és eltávoztunk. Nyomban befogattam és hazamentünk Csíkszentgyörgyre.

Másnap, február 2-án, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján a gyertyaszentelés után körmenetre mentünk a piactérre. A körmenet alatt szokás szerint énekeltem. Közben oldalra tekintettem, és láttam, hogy három oláh katona a körmenet szélén haladva felém integet. Ennek nem tulajdonítottam semmit, nyugodtan énekeltem tovább. A körmenet végével bevonultunk a templomba, kezdődött a szentmise. Természetesen a kórusra mentem. Feltűnt, hogy az ifjúsági egyesület legényeinek egy része, akik eddig nem jártak a kórusra, szorosan mellém zárkózva jöttek a kórusra és az orgonánál mellettem helyezkedtek el. A mise végén velem együtt jöttek le a kórusról. Sőt, amikor megindultam hazafelé, két oldalt mellém állva kísérték. Megütközve kérdeztem, hogy miért kísérnek, tudom az utat, de ők egészen a kapuig kísérték. Bementem a kapun, ők kívül maradtak, nem távoztak.

Bementem a szobába, a feleségemet sírva találtam. Megkérdeztem, hogy miért sír? Erre ő azt mondta, hát nem tudja, hogy elfogatási paranccsal itt járt három katona, hogy azonnal kísérjenek Csíkszentmártonba. Ekkor már megértettem, hogy miért mutogattak felém a katonák a körmenet alatt. És azt is, hogy miért kísérték haza a fiúk. Ha így van, kérek valamit enni. Alighogy ebédelni kezdtem, jött a három katona, felmutatták az Ariton aláírásával ellátott elfogatási parancsot, és kértek, hogy azonnal kövessem őket. A községi vendéglő bérlője, egy horvát származású férfi, név szerint Vinsnerrer Zdenko, aki egy székely lányt vett feleségül, tudomást szerzett az esetről, azonnal hozzám jött és megkért, engedjem meg, hogy velem jöhessen. Ugyanis jól tud románul, és tanúja volt egy zsarolásnak, amelyet Ariton követett el egy szegény özvegyasszonnyal szemben, akitől 4000 koronát harácsolts el. Beleegyeztem.

A katonáknak kijelentettem, hogy megyek, de nem úgy, hogy engem kísérjenek, mert az emberek, ha meglátják, hogy engem kísérnek, nem fogják tűrni, és csak nekik lesz rossz. Hanem befogatok, és úgy megyek, ők pedig gyalog mennek a szekér előtt, s Szentmártonban rendelkezésükre állok. Beleegyeztek. A feleségem kijelentette, hogy ő is jön.

Kénytelen voltam beleegyezni. Felültünk hárman az előállott szekerre, a katonák pedig gyalog elindultak előttünk. Természetesen csak lépésben. A legények megvártak a kapuban, és azt mondták: Kántor úr, úgy intézze a dolgát, hogyha két órán belül nem jön haza, mi utána megyünk.

Lassacsckán leértünk Csíkszentmártonba, behajtottam Szabó Lajoshoz, a katonáknak pedig azt mondtam: Menjetek és jelentsétek Aritonnak, hogy itt vagyok. Szegények elmentek, jelentették, de mivel nem vittek magukkal, Ariton lehúzatta és megbotoztatta őket. Más három katonát küldött értem, akik elkísértek. Velem jött a feleségem, és Vinsnerrer is. Amikor a piacon kísértek át, az ablakban kikönyökölve Cseh Sándorné vigyorogva nézett rám. Ariton be akart vitetni a csendőrlaktanya udvarára, hogy ott megbotoztasson, de ellenszegültem. Itt csináljon velem azt, amit akar, de én oda be nem megyek. Ordított, mint a sakál, és kirendelt még tíz katonát. Ezalatt Vinsnerrer beszélni kezdett Aritonnal, hogy mit mondott, nem tudom, de az ordítózással alábbhagyott.

Közben Szabó Lajos, amint később megtudtam, utcáról utcára szaladt és fellármázta a falut azzal, hogy engem elfogtak. Rövid idő alatt legalább kétszáz fiatalember és legény gyűlt oda, mindenkinek a kezében jókora furkósbot, és hangosan kiabálva annyira összeszorítottak a katonákkal, hogy mozdulni sem lehetett. A katonák vállon tartott fegyverrel úgy össze lettek szorítva, hogy a fegyverüket, ha akarták volna sem tudták volna használni. A feleségemmel egymás mellett voltunk, Vinsnerrer tárgyalt Ariton főhadnaggyal. Cigaretttára gyűjtöttem, Ariton kiütötte a kezemből. Ezt többször megismételtem, végül is ő győzött, mert nem volt több cigarettám.

A tömeg közben sokasodott, és egészen fenyegető volt a helyzet. Hangosan kiabálták: Eressze el, eressze el! Sohase tudtam meg, hogy a tömeg fenyegetése vagy a Vinsnerrerrel folytatott tárgyalás eredményezte azt, hogy egyórás állingózás után Ariton azt ordította felém: Dutye la drakull!, vagyis Menj az ördögbe! Erre mi eltávoztunk. Otthon a faluvégén még várakoztak a legények, s nagy volt az örömük, hogy szerencsésen visszaérkeztem. Másnap megtudtuk, hogy Aritont sürgősen áthelyezték valahová, nehogy több kellemetlenséget okozzon.

Státusi feladatom

Időközben Incze esperes úr Kolozsvárról a Státus igazgatóságtól felszólítást kapott, hogy igen fontos ügyben küldjön egy futárt. Az esperes úr engem küldött el. A Státusnál jelentkeztem, bizalmasan értésemre adták, hogy Budapestről futár útján az erdélyi katolikus tanítók részére segélyt küldtek. Csík vármegye részére 150 000 korona jut, azt kell elvinnem. Figyelmeztettek, nagyon vigyázzak, mert ha esetleg megtudják az oláhok, fejemmel játszom. Egy kicsikét megborzongott a hátam. Átvettem az összeget, és Isten segítségével minden baj nélkül hazaértem, az összeget átadtam Inczének, aki azt felosztotta és az esperes kerületnek elküldte. Én csak az útiköltségemet kaptam meg, amit Incze azzal indokolt, hogy a rendelkezés szerint mint nagyjövedelmű kántortanító nem kaphatok segélyt. Belenyugodtam.

Pár nap múlva újból futárszolgálatba kellett mennem. De ekkor már nemcsak Csík, hanem Háromszék és Brassó vármegyéknek is hoznom kellett volna azt a bizonyos segélyt. A püspök úrtól jött utasítás szerint először Gyulafehérvárra a püspök úrhoz kellett mennem. Ott kaptam meg a kellő utasítást. A püspök úrtól szigorúan bizalmas leveleket kellett vinnem a református és az unitárius püspök uraknak. A püspök úr megebédeltetett és az útra élelemmel akart ellátni, amit nem fogadtam el, tekintve azt, hogy a feleségem kellően feltarisznyált. Később megbántam, mert szükség lett volna rá. Tudtam, hogy miért megyek, ezért éppen csak annyi pénzt vittem magammal, hogy Kolozsvárra érjek, erre is csúnyán ráfizettem.

A bizalmas leveleket személyesen kézbesítettem, azután jelentkeztem a Státus pénztáránál. Turóczy Albert főpénztáros sajnálkozva azzal fogadott, hogy a futárt elfogták, így a jelzett pénz nem érkezett meg, tehát hiába jöttem. Elképedtem, s nagy meglepetésemben eszembe sem jutott megmondani, hogy nincs útiköltségem hazáig, ő pedig nem kérdezte. Elindultam az állomásra, csupán negyven koronám volt, ami elég lett volna egy ebédre, de jegyet kellett vennem. Lehangolva kimentem az állomásra, hogy a pénzzel jegyet vegyek, addig ameddig abból kitelik, azután lesz, ami lesz. A pénztárnál még nagyobb meglepetés ért. Azt kérdezték, van-e engedélyem a város elhagyására, ugyanis kihirdették az ostromállapotot, és csak a városparancsnok engedélyével adhatnak jegyet. Nagyon megijedtem, hogyan fogok

hazamenni. Ódöngésem közepette megláttam egy magyar hordárt, és megkértem, valamiképpen juttasson az állomáson oda, ahol a szerelvényeket összeállítják, ígértem neki negyven koronát, vagyis az összes pénzemet.

Ez a megegyezés délután öt óra körül történt. Meg kellett várnunk, amíg besötétedik. Sötétedéskor a becsületes hordár a függőhídon átvezetett és beültetett egy másodosztályú kocsiba, amelyről tudta, hogy a hajnali Székelykocsárd felé menő szerelvényhez lesz csatolva. Lefeküdtem és nyugodtam aludtam az igazak álmát. Csak akkor ébredtem fel, amikor a vonat már mozgásban volt. Nemsokára jött a kalauz és kérte a jegyet. Bizalmasan kihívtam a folyosóra, és röviden elmondtam, hogy mi történt velem. Megértett, jóindulat sugárzott belőle, és megígérte, hogy Kocsárdig elvisz. Ott átad a Marosvásárhely felé menő vonat kalauzának, és így valahogy hazajutok. Így is történt, minden zökkenő nélkül eljutottam Csíkszentsimonra, ahonnan hazagyalogoltam. Nagyon el voltam ernyedve, hiszen huszonnégy órája még csak hideg víz sem járt a szájamban. De sokszor eszembe jutott a püspök úr által felajánlott élelmiszercsomag visszautasítása. Az utazásom sikertelensége lehangolta azokat, akik küldtek, azonban költségeim megtérítése senkinek eszébe sem jutott.

Ezüstmisére készülünk

Incze alesperes úr 1919 szeptemberében készült megünnepelni pappá szentelésének 25. évfordulóját. Szerettük volna ezt az alkalmat nemcsak a hitközség, hanem az egész alcsíki járás ünnepévé tenni. Az ünnepség szervezését világi vonalon vállaltam. Ehhez szükséges volt a járási főszolgabíró engedélye, mivel az ünnepélyt közebeddel akartuk összekötni. Lementem Csíkszentszentsimonba a főszolgabírói hivatalba. Amikor kérésemet előadtam, a főszolgabíró, Gyorgye Gabor nagyon megütközött, és azt mondta: Hogyan gondolja ön, hogy engedélyt adok egy olyan ünnepséghez, amelyen nem lehetek jelen? Erre az feleltem: Kérem, jubileumi ünnepségre nem szoktak meghívni senkit, azon mindenki megjelenhet, aki a jubilánst meg akarja tisztelni. Erre kijelentette: Nem fogok megjelenni és az engedélyt nem adom meg. Erre azt kérdeztem: Van önnél magasabb fórum, akinek hatalma van az ön elutasítása ellenére is engedélyt adni az ünnepség megtartására?

Van, mondta, az alispáni hivatal. Ezt tudtam, a kérdést csak azért tettem fel, hogy ne gondolja olyan nagyúrnak magát.

Az alispánt Olteanunak hívták, igen szimpatikus embernek mutatkozott. Amikor kérésemet előadtam, jeleztem, hogy a főszolgabíró elutasított, amin csodálkozott. Kijelentette, hogy az engedélyt megadja, de előtte szerezzem be a csendőr-szárnyparancsnokság hozzájárulását. Azonnal elmentem a szárnyparancsnokságra, ahol meglepetésemre az az őrnagy volt, aki jelen volt a csíkszentmártoni bálon történt inciden-sen. Felismert, elnevette magát, és azt mondta: A hozzájárulást megadja, reméli ott nem lesz incidens. Ki van zárva, mondtam, ott nem lesz táncmulatság. A kézhez kapott hozzájárulással visszamentem az alispánhoz, aki azonnal kiadta az engedélyt, csupán azt kötötte ki, hogy az engedélyt jelentsem be a főszolgabírónak. Ez volt a baj.

Zsebemben az engedéllyel vidáman mentem haza. A községi irodából felhívtam a főszolgabírót, jelentve, hogy az alispán úr az engedélyt megadta. Erre ő azt mondta, szeretné látni az engedélyt, azonnal vigyem le. Ismerve indulatos természetemet Emmuskával küldöttem le, aki még a községi irodán dolgozott. Azt gondoltam, hogy egy fiatal nővel nem lesz goromba. Emmuskának azt az utasítást adtam, hogy az engedélyt a kezéből ne adja ki, csak mutassa meg. Emmuska így is tett, de a főszolgabíró kikapta a kezéből és nyomban összetépte, na, most ünnepeljenek, mondta. Erre Emmuska azt mondta: Paraszt! Ezzel sorsa meg lett pecsételve, már másnap nem mehetett be a községi irodába.

Az ünnepélyre minden elő volt készülve, a vendéglős csíkszentmártoni volt, a közebédre mindent előkészített, a jelentkezők száma a kétszázat meghaladta. Telefonon jelentettem az egész dolgot az alispánnak, aki azt mondta: A főszolgabíró a saját kerületében belátása szerint rendelkezhetik. Szóval elbuktunk, varjú a varjúnak nem vájja ki a szemét. A templomi ünnepség is másnap lett volna. Az engedély megsemmisítését Incze alesperes úrnak jelentettem. Erre délután még négy óra előtt lement a főszolgabírói hivatalba és kérdőre vonta a főszolgabírót minősíthetetlen eljárása miatt. A főszolgabíró semmit sem válaszolt, telefonon hívta a csendőrmestert, aki két csendőr kíséretében azonnal megjelent, és se szó, se beszéd, nyomban megvasaltatta Inczét, és átkísérték az őrsre. Amikor az irodából a csendőr-őrsre kísérték, a piacon találkoztak Nagy Antal plébánossal, aki

megrendülve a látottakon azt kérdezte: Mi az? Mi történt veled Domokos? No, ha annyira érdekli, jöjjön csak ide, mondta az őrmester, és Nagyot is letartóztatta és bilincsbe verte. A két foglyot a csendőr-kaszárnya udvarán egy kecskeólba zárták és magukra hagyták. Enni, inni nem kaptak, ez délután hat óraker történt.

Incze alesperes úr kocsisa hazahajtott és elmondta az esetet. Ez futótűzként terjedt el az egész faluban. Engem este kilenc óraker értesített Fazakas István káplán. Annyira felizgatott a piszkos eljárás, hogy egész éjjel nem tudtam aludni. A vidéki ünneplők egy része még aznap este megérkezett. A hivatalos ünnepi szónok Sass Antal, csikkarcfalvi plébános volt, aki annak ellenére, hogy az ünnepeltet elhurcolták, a beszédet elmondta. A jubileum ünnepnapján a kora reggeli órában a csíkszentmártoni csendőrőrmester, aki a letartóztatást végrehajtotta, feljött Csíkszentgyörgyre a plébániára és ott Incze hűgának, özv. Hodornénak azt mondta, hogy 4000 koronáért szabadon engedi az alesperes urat. (Akkor még 1919-ben a korona volt forgalomban.) Hodorné behívatott és megkérdezte: Kifizetheti-e a kért összeget? Nem, válaszoltam, ha Incze Domokos bűnös, akkor mindenképpen fogva tartják, ha pedig nem bűnös, akkor szabadon engedik. Az őrmester úgy nézett rám, hogy tudtam, ennek lesz folytatása.

Az őrmester elment. A foglyokat pedig megláncolva, vonaton elszállították Gyulafehérvárra a kormányzótanács elnökéhez, Maniu Gyulához, aki a magyar képviselőházban képviselőtársa volt Inczének. Amíg a vonaton szállították, a duhajkodó, éneklő román utasok – magyarok ebben az időben nem nagyon utaztak – leköpdösték az arcukat, amit bilincsbe vert kezükkel letörölni nem tudtak. A foglyokat Maniu elé vitték, aki felismerte Inczét, és megkérdezte, miért hoztak ide. Kérdezd meg tőlük, volt a válasz. Maniu a bilincset levetette kezükről, fürdőt készítettett, szobát nyitattott részükre, és megvendégelte őket. Másnap szabadon bocsátotta, ellátta útiköltséggel őket, és azt mondta, ide csak akkor jöjjenek, ha ő hívja őket. Pár nap múlva hazaérkeztek, közben Tusnádfürdön megpihentek. Inczét ünnepélyesen fogadtuk.

Az ügy ezzel úgy hittük lezárult, de tévedtünk. Pár hét múlva az őrmester, akit 4000 koronától ütöttem el, telefonon a postára hívatott és a következő nap reggel nyolc órára beidézett az őrre. Erre az időpontra hívatva Keresztes Vince állami tanítót is, aki a felső szentgyörgyi állami iskolában tanított és az volt a bűne, hogy nem volt

rábírható arra, hogy a román pópa lányát feleségül vegye. A telefonban azt válaszoltam, hogy a megadott időben fontos elintéznivalóm van Csíkszeredában, így csak délután négy órakor tudok megjelenni, de akkor pontosan ott leszek. Közben megtudtam, hogy 8000 koronáig akar megválni az elvesztett 4000 koronáért.

Keresztes gyorsan határozott és cselekedett. Még az édesanyjától sem búcsúzott el. Csíkszentsimonon vonatra ült és kiszökött Erdélyből. Nagybátyja magas rangú katonatiszt volt, és őt, aki a háborúban főhadnagyi rangot viselt, el tudta helyezni a katonai gazdasági hivatalnál. A második világháborúban századosi rangra emelkedett, s úgy hallottam, hogy a háború végén nem jött haza.

Ígéretemhez híven délután négy órakor megjelentem az őrsi irodában, ahol egy másik őrmester volt ott. Elmondtam, hogy telefonidézést kaptam és emiatt jöttem. Megnézte a napi előjegyzési könyvet, és azt mondta: Itt nincs semmiféle bejegyzés, tehát elmehetek. Kaptam a jó alkalmon, azonnal kimentem az irodából, szinte rohanva mentem a szekeremhez, és gyorsan elhajtattam. Alig mentem kétszáz métert, hallottam, hogy kiabálnak utánam, hogy menjek vissza. Az őrmester, aki beidézett, alighogy elhagytam az irodát, megérkezett. Úgy tettem, mintha nem hallanám a kiabálást, és gyorsan tovább hajtottam. Ezzel ez az ügy is lezárult, úgy látszik, nem mert erőszakot alkalmazni.

Házkutatások, detektívek figyelnek

Említettem, hogy lakásomon tisztí konyha volt, és a katonák elvonulásakor a legénység ott hagyta fegyvereit, amelyeket azonnal beszügáltattam a községi elöljárósághoz. Úgy látszik, ez nem volt számukra megnyugtató, és a csendőrség fegyvert keresvén többször házkutatást tartott. Ez tulajdonképpen csak ürügy volt, mert ahányszor jöttek, mindig elvittek valamit. Mikor Prágából hazakerültem, magammal hoztam egypár ott vásárolt plédet. Ezekre ráfogták, hogy kincstári, és elvitték. Volt ugyan vadászfegyverem, de jól elrejtettem, és nem találták meg. A sokszori kutatás miatt, gondoltam, elrejttem olyan helyre, ahol sose fogják megtalálni. Elrejtettem az istállóba a jászol alá. Tévedtem. Pár nap múlva újból jöttek hárman, és egyenesen az istállóba mentek. Az őrmester a jászol alá nyúlt, ahová szalmatöredékbe téve rejtettem el. A keze rajta volt, én pedig szinte összeroskadtam. Az őrmester felkelt és azt mondta: Nu jeste, azaz Itt nincs. Sohasem tudtam meg,

hogy tényleg nem találta, vagy csak a jóérzés kerekedett felül benne. Elmentek. Még aznap este felvittem a ház padlására, jól bezsírozva a két padlás közé eldugtam, amelyet onnan csak akkor vettem ki, amikor 1930-ban kiköltöztünk Magyarországra és átadtam Aladár fiamnak, aki akkor a kászonjakabfalvai Pán ásványvíz forrásának a bérlője volt.

1920 tavaszán Incze alesperes urat kinevezték főesperesnek. Beiktatására széles körű előkészületeket tettünk. A közebéd megrendezését magamra vállaltam. György Gábor főbírótól engedélyt kértem, és csodák-csodája, minden ellenvetés nélkül megadta, sőt meghívásomat elfogadta. A beiktatás és az azt követő közebéd fényesen sikerült, amin száznál többen vettek részt.

Ebben az évben az iskolába látogatott Ráduly Bénéiam, volt csikszentdomonkosi igazgatótanító, aki nem volt tanfelügyelő. Ő volt az 1908–10-es években a felcsíki tanítóegyesületnek az elnöke, aki akkor nagy hazafiságáról szinte a mellét döngetve, habzó szájjal tett vallomást és most Rădulescunak írta és mondta nevét. Amikor hozzám bejött és megmondta jövetelének célját, sarkon fordultam és otthagytam az iskolában. Ő természetesen utánam jött, sejtette, hogy miért hagytam ott, és igyekezett kimagyarázni magát, de nem hallgattam rá. Heves szóváltások után elment, a jobb érzés felülkerekedett benne, nem tett ellenem feljelentést és eltűnt a porondról. A bélyeget nem tudta lemosni magáról. Mindenkitől megvetve pár év múlva befejezte dicstelen életét.

Fodor Gyula, aki annak idején egy bánkfalvai lányt vett feleségül, Romániából Csíkbánkfalvára költözött. Kibérelte a községi kocsmát, de ez neki nem volt elég. Szeretett volna detektív lenni. Jelentkezett is Csíkszeredában a Sziguráncánál (államvédelmi hatóság), ahol azt mondták neki, ha három jó fogást csinál, akkor felveszik. A kiszemelt áldozat én és Incze főesperes volt. Incze ellen azt a vádat emelte, hogy mint főesperes az Illés-kápolnánál, a Pósa-hegyen a kerületi papsággal titkos gyűlést tart. Az egészből annyi volt igaz, hogy a szokásos félévi koronagyűlést akarta megtartani a plébánián. Megtudta, hogy milyen vád van ellene, és lemondta a gyűlést. Fodor ezt nem tudhatta. Jelentésére Csíkszeredából kijött egy egész szakasz katona. Ezek kisebb csoportokban cirkáltak az erdőn, a kápolna tájékán, és a faluban is. Nem találtak semmit, és ezzel Fodor felsült.

A másik két vád ellenem volt. Egyik az volt, hogy a lakásomon december 4-én titkos összejövetelt fogok tartani. Ennek az volt az

alapja, hogy születésnapot akartam ünnepelni, amit majdnem minden évben megtartottam. Ez alkalommal a szentgyörgyi községi vendéglő bérlője, aki engem nagyon tisztelt és aki tulajdonképpen sógora volt Fodornak, fia, Szász Rudolf pedig a kollégám volt, megsúgta nekem, hogy mi készül ellenem. Az összejövetelet lemondtam. Erről nem tudtak a Sziguráncán, és Fodor jelentése alapján kijött három detektív, és a 26 fokos hideg ellenére a község kocsmájának az udvaráról, a kerítés nyílásain keresztül, egész éjszaka felváltva lesték, kik jönnek hozzánk. Minden szobában egész éjjel égtem a lámpákat, mi pedig szép csendesen aludtunk. A detektívek minden eredmény nélkül visszamentek. Így Fodornak a második próbálkozása sem sikerült.

A harmadik kísérletre csak 1920 őszén került sor. Még 1919 Katalin napján volt az ifjúsági egyesület első műkedvelői előadása. Ez nagyon jól sikerült, ha jól emlékszem, *A csikóst* adtuk. Ez felbátorított és 1920 Katalinjára is előadást terveztünk. Kiválasztottuk Szigligeti *A cigány* című darabját, bevittük a Sziguráncára, ahol cenzúrázták, a próbákra és az előadásra is kértünk engedélyt, amit megkaptunk. Igen ám, de Fodor úr ezt nem tudta. Már az összeolvasó próbán, amelyet az emeletes iskola utca felőli tantermében tartottunk, az ajtót kivágva berontott és azt ordította: Banda, oszolj! Szépen megkértem, hogy távozzék, ne zavarjon minket. Nem használt, kénytelen voltam kiteszkolni. Elment, de pár perc múlva újra visszajött és még brutálisabban lépett fel, ordított, mint egy sakál. Ismételten ordította: Banda, oszolj! Erre a fiúkhoz fordulva azt mondtam: No, fiúk, most menjünk haza, majd megüzenem, hogy mikor tartjuk meg ismét a próbát. A szereplők száma, úgy emlékszem, 29 volt. Lementünk az utcára, Fodor úr várakozott ránk, és amikor kiléptem, mellen ragadott és azt mondta: Gyere, gazember, az órsre. Alighogy kiejtette e szavakat, már csattant a pofon, egykettőre a földre teperték a fiúk és jól megverték.

A továbbiakban a próbákat nyugodtan megtartottuk, elkészültünk a darabbal, és november 25-én, Katalin napján nagy sikerrel előadtuk. Fodor úr eltűnt, többet nem háborgatott. Úgy hallottam, mivel ez a fogás sem sikerült, a detektívség elmaradt, sőt olyan hangot is hallottam, hogy mivel a hatóságot félrevezette, kapott egy kis fenékpörölést.

Annyit azonban elért, hogy a Sziguránca tiszta képet akart szerezni rólam, és megfigyeléseimre egy valódi detektívet küldött. Ezt a

szentgyörgyi községi vendéglős súgta meg, ahová elszállásolta magát. Akármerre mentem, mindig a nyomomban volt. Sokszor én is utána mentem, amikor láttam bemenni a másik vendéglőbe, bementem és az ő asztalánál leültem, amit ő rendelt, azt kértem én is, sőt még beszélgettünk is. Ez már december közepe táján volt. Csíkszentgyörgyön az országos állatvásár december 20–23-án szokott lenni. Szándékomban volt két tehenet eladni, kihajtottam ezeket a vásártérre, amely a lakásom mögötti nagykertben volt. Szétnéztem, az árak után érdeklődtem. Akármerre mentem, a detektív mindig a sarkamban volt. Ha a teheneim mellett voltam, akkor közel ott volt és figyelt. Végre meguntam az egészet és behajtottam a teheneket. Alig értünk haza, mindjárt utánam jött és bekopogott a lakásba. Bemutatkozott, leigazolta magát. Előadta, hogy az a vád ellenem, miszerint én az ifjúsággal titkos összejöveleteket tartok. Kért, igazoljam magamat a váddal szemben. Előadtam a már megtörtént Fodor-féle esetet. A Sziguránca engedélyét semmibe vette. Kényszerített, hogy adjam le annak a 29 fiatalnak a nevét, akik jelen voltak azon az összejövetelen. Lediktáltam. Jegyzőkönyvbe vette, utána semleges dolgokról beszélgettünk. Mindig élesen a szemembe nézett. Egyszer csak erősen rám nézve azt mondta: Ebben a házban revolver van. Bizonyosan azt hitte, hogy erre ijedt arcot fogok mutatni, de csalódott. Ezt többször megismételte. Mindig kijelentettem, hogy téved, itt nincs. Emmuska lányom és feleségem is jelen voltak ennél a vallatásnál. Emmuska azt mondta: Igen, az úrnál. Erre elnevette magát és kitette a revolverét az asztalra.

Dühbe jöttem, rávágtam az asztalra, és azt mondtam. Igaza van, ebben a szobában igenis van revolver, ötven darab tölténnyel, keresse meg! Ugyanis a tűzérségi revolvért az ötven tölténnyel a szobában a kéménylyukban rejtettem el. Nem hitte, azt mondta, hogy azt az összejöveteli ügyet intézzük el. Részemről el van intézve, válaszoltam. Összepakolt és elindult. Kihívott az ajtón kívülre, és azt mondta, ha adok neki ezer koronát, az ügyet ad acta teszi. Erre igen nagy gorombaságot mondtam. Elment, és ez az ügy is lezáródott. Több detektívet nem láttam.

Latessel való találkozásaim

Lates a magyar világban Vaslábban volt tanító. Kieresztett inggel járt addig, amíg 1907-ben dr. Balló István tanfelügyelő be nem köttette.

Balló azt mondta neki, ha nem köti be az ingét, nem fogja javasolni a minisztériumba, hogy az Apponyi-törvény szerint járó államsegélyt megkapja. Őt 1916-ban az első román betörés alkalmával Hajdúnánáson, a menekültek között ismertem meg. Tegeztük egymást, és jobban szidta a románokat, mint én. Jött a második megszállás, ekkor már tanfelügyelőt csináltak belőle. Már 1920-at írtunk, de még nem járt az iskolánkban. Jól emlékszem, február első napjaiban történt egy vasárnap délután. A család ebéd után az asztalnál maradt és beszélgettünk. Az ajtón kopogás hallatszott, a tessék szóra belépett Lates. Szinte megütköztem e nem várt látogatáson. Elmondta, hogy autóval van, Szentmártonba megy. Itt a piacon defektet kaptak, eszébe jutott, hogy itt lakom, és amíg a sofőr az autót rendbe hozza, bejött egy kis beszélgetésre. Közben a feleségem egy üveg bort és tésztát hozott. Poharazgattunk, megemlítettem, hogy helytelenítem az iskolapolitikájukat, hogy tüzzel-vassal akarnak románosítani és bizonyos tárgyakat románul akarnak taníttatni. Ezzel a románok történelmét sohasem ismerik meg a gyerekek, akik csak szavakat magolnak be, hogy fel tudják mondani a leckét. Tanítsanak mindent magyarul, és a román nyelvet mint kötelező nyelvet követeljük meg. Pár év elteltével lehetne arról is szó, hogy minden fordítva legyen, de a magyar nyelvet mindenképpen tanítani kell Erdélyben.

Lates ezzel nem értett egyet, és inkább családi és más egyéb dolgokról beszélgettünk. Nemsokára jelentkezett a sofőr, hogy a kocsit rendben van, mehetnek. Lates erre bocsánatot kérve készülődni kezdett. Kereste a kabátját, amit a díványra tett le, nem találta, mivel a fogasra akasztottam. Levettem és segítettem neki a felvevésben. Megkérdezte, ki akasztotta fel a kabátját. Válaszoltam, hogy én, és tréfásan hozzátettem, azt hiszem jobb, mintha a gazdáját akasztottam volna oda. Ezt komolyan vette és megjegyezte: Csak kiütközik belőled a rományűlöllet. Légy meggyőződve, máskor nem foglak háborgatni. Megismételtem újból, hogy csak tréfából mondtam, de ha ezt komolyan sértésnek veszed, akkor csak azt mondhatom: Akkor gyere, amikor hívlak. Nagy haraggal elment, s ezzel kieleződött közöttünk a helyzet.

Nemsokára meglátogatott az iskolában, nagyon hivatalos képet vágva. Legfőképpen a naplót vizsgálta és románokat keresett a beírtak között. De hiába. Akadt ugyan egy-két román hangzású név, mint például Nyisztor, de a behívatott szülő kijelentette, hogy ő római

katolikus vallású és magyar. Nem volt hajlandó átíratni fiát a román állami iskolába.

Korábban kellett volna említenem, hogy állami iskola céljára Bánkfalva községgel meg akarta vetetni Orbai emeletes házát, amelyben a tanítónak is lett volna lakása, azonkívül volt benne egy hatalmas terem színpaddal, kulturális célokra. Ennek mint községi képviselőtestületi tag ellentmondtam, és javaslatomat a képviselőtestület elfogadta, a vételt megtagadta. Mivel mindenképpen fel akarták állítani az állami iskolát, béreltek egy házat, és abban megnyitották az iskolát. Tanítvány nem akadt, csupán néhány kétkulacsos szülő íratta oda gyermekét. Ezért nézegette a naplót, így akarta benépesíteni az iskolát. Megemlíttem még, hogy megkereste a községi képviselőtestületet és a birtokosságot is abból a célból, hogy nyújtsanak segítséget az építendő házához. Javaslatomra a képviselőtestület ezt a kérését is leszavazta. Az elutasító határozatból, amelyben az indítványozó neve szerepelt, megtudta, hogy én állok a háttérben.

A közigazgatás már csak román nyelven mehetett, ezért Puskás Lajost, a szentgyörgyi jegyzőt, mivel a román nyelvet csak kismértékben ismerte, leváltották, helyére a románul írni, beszélni tökéletesen tudó Ráduly Lajost nevezték ki. Ráduly a magyar ügyet, az ifjúság kulturális nevelését nagymértékben támogatta.

Lates másodszeri látogatása 1922 tavaszán történt. Ezt megelőzőleg Csíkszentmártonban volt látogatni, ahonnan Szabó Lajos megüzente, hogy legyünk felkészülve. A szentmártoniak a látogatás után a plébános meghívására betértek Ambrus Lajos vendéglőjébe. Ott poharazás közben Nagy Antal plébános tréfásan azt mondta Latesnek: Szervusz, igyál, te bűdös oláh! Erre Lates Nagyot pofon ütötte, a tanítók pedig Latest pofozták meg. Kölcsönös magyarázkodás után tessék-lássék kibékültek, majdnem reggelig mulattak. Lates szobát kért, lefeküdt, délig aludt és azután Nagy kocsiján feljött Csíkbánkfalvára. Ekkor az emeletes iskola utca felőli tantermében tanítottam, Szabó üzenete miatt tudtam, hogy jönni fog, és az ablakon figyeltem. Délután három óra felé észrevettem, hogy Nagy kocsiján jön, de látszott, hogy szundikál, tehát még bizonyosan mámoros. Az iskola előtt megállottak, és úgy-ahogy lemászott a kocsiról, felindult az emeletre, én pedig kimentem elébe, hogy ne engedjem be. Amikor az ajtóhoz ért, kijelentettem, hogy nem engedem be a tanterembe. Tiltakozott, de nem

engedtem az erőszakoskodásának. Erre nagy haraggal elment Incze főesperes úrhoz, és elpanaszolta, hogy én nem engedtem be a tanterembe. Incze látva, hogy illuminált állapotban van, lefektette. Másnap reggel Incze főesperessel feljött az osztályomba látogatásra. Szemrehányást tett, amiért előző napon nem engedtem be a tanterembe. Sajnálkozásomat fejeztem ki, hogy ellenszegültem, legalább láthatták volna a gyerekek, hogyan néz ki egy részeg tanfelügyelő. Roppant kimért volt, rövidesen végzett osztályom látogatásával, a többi termekben huzamosabban tartózkodott. Ez a látogatása volt az utolsó az iskolánkban. E területet átengedte Mohara tanfelügyelőnek. A szentmártoni incidensnek az lett a folytatása, hogy a következő évben Szabó Lajosnak el kellett hagynia Szentmártont. Kiment Magyarországra, és Seregélyesen helyezkedett el. Most már Agárdon él mint nyugalmazott igazgatótanító.

Küzdelseim

A magyar korona még forgalomban volt. Elérkezettnek látszott az idő a lej bevezetésére, elrendelték az 500 és 1000 koronások lebélyegzését. Csíkszentgyörgyön volt egy kis takarékpénztár, amelynek ügyvivője voltam. Pénztárosa Kabdebó Ferenc kereskedő és Füstös Sándor a könyvelő. Füstös ebben az évben elhagyta iskolánkat és átment a csíkszentgyörgyi állami iskolához. A két községből összegyűjtöttük a lebélyegezendő pénzt, amely 16 000 000 koronát tett ki. Bevittük Gyergyószentmiklósrá, ahol azt lebélyegezték. Pár hét múlva újból össze kellett szedni a lebélyegzett koronákat, hogy azt egy a kettőhöz arányban átváltsák lejre. Nagy botorul, mindenki igyekezett a koronát elvásárolni, hogy minél kevesebbet kelljen beváltani. Ugyanezt tettem én is. Kevesen, de voltak olyanok is, akik felvásárolták a koronát, hogy minél több lejhez jussanak. Ez volt az ésszerű dolog. A 16 millió korona helyett csak 240 000 koronát váltottunk át, és így csak 120 000 lejt kapott a két község lakossága. Rettenetes pénzhiány lépett fel, valóságos gazdasági krízis lett. A gazdák alig jutottak pénzhez, a fa ára mélypontra süllyedt, például egy köbláb fa, ami átlag húsz korona volt, most csak két-három lejért cserélt gazdát. Ezt én is megéreztem, bármilyen munkát végeztem, nem tudtak fizetni a gazdák. Eladnivalóm nem volt, a képét nagyon rosszul vették át. Nyomorúságos helyzetbe kerültem. Megtörtént, hogy gyermekeim tanítási költségeihez a

természetben valókon kívül szükséges összeget bankból kellett felvennem. Ruházkodni csak úgy tudtam, hogy a feleségem szőtt gyapjúsövetet, illetve posztót, azt megványoltattuk, és abból csináltattam nadrágot és télikabátot. Majdnem fél év telt el, amíg megindulhatott a rendes vérkeringés a gazdasági életben.

A műkedvelői előadásokhoz használt terem szűk volt, így az ifjúsági egyesület az előadásokat fel kellett függeszse. A terem mérete 12 x 12 m alapterületű volt, és minden alkalommal ebben kellett a színpadot is beépíteni, ami 5 m-t foglalt el, így a nézők részére a fennmaradó 7 m kevésnek bizonyult. Ezen túl az előadás végével a színpadot minden alkalommal szét kellett szedni, hogy a táncolóknak legyen elég hely. Elhatároztuk, hogy a terem udvar felőli falát kivágjuk és hozzáépítünk egy állandó színpadot. Ezt azonban csak akkor tudjuk megvalósítani, ha a két község előjáróságától, jobban mondva képviselőtestületeitől engedélyt kapunk, mivel az épület a két község tulajdona. Kérvényünket beadtuk mind Csíkszentgyörgyre, mind Csíkbánkfalvára. Itt egy nagy akadályt kellett leküzdeni. Ugyanis Bánkfalván Orbai Endre kereskedő építtetett egy nagy emeletes házat és abban egy nagytermet megfelelő színpaddal. Mi ezt nem vehettük igénybe, mert a szentgyörgyieknek igen távol volt. Orbai pedig mindenképpen azon volt, hogy a nagytermét az ifjúsági egyesület vegye igénybe. Evégből a bánkfalvi képviselőtestületi tagokat kevés kivétellel sikerült megnyernie a maga álláspontjának, és a kérésünket elutasították. A szentgyörgyiek egyhangúlag hozzájárultak a fal kivágásához, így kénytelenek voltunk újabb kérvényt beadni és azt kérni, hogy a két községnek együttes ülésén kérésünket újratárgyalják. Azt reméltük, hogy szavazati többséget lehet elérni és célunkat meg tudjuk valósítani. Előnyünkre mindkét község jegyzője támogatta kérésünket. A gyűlést összehívták, mi pedig meghívtunk két ácsmestert, hogy a határozat után azonnal megkezdhessük a fal bontását.

A döntés kedvező volt, annak ellenére, hogy a bánkfalviak kis része most is ellene szavazott. A szentgyörgyiek kitartottak előző álláspontjuk mellett, az abszolút többséget megkaptuk. Az ácsok nyomban megkezdtek a munkát, és rövid időn belül elkészült a színpad, mégpedig emeletes, mivel az udvar felé lejtős volt a talaj. A földszinten volt az öltöző, felette a színpad, amelynek játszótere öt méter mély és hét méter széles lett. A nézőtér a teljes 12 m hosszat foglalta el. Az

előadásra kiválasztottuk Szigligeti Ede *A lelenc* című darabját. A szerepeket most is, és később is Miklós Gergely írta ki. A háttérét Márton György festette meg (a Tisza folyó egy nagy gáttal), a kulisszákat az asztalos Kirják testvérek díjtalanul készítették el, ezekhez és a függönyhöz szükséges vásznat Ráduly Lajos jegyző vette meg. Dicsekvés nélkül mondhatom, hogy a színpad nagyszerűen nézett ki.

A darabot én rendeztem, és ezután az előadott darabokat 1920 őszéig rendeztem. Mintegy húsz háromfelvonásos és ugyanennyi egyfelvonásos darabot mutattunk be, az egyfelvonásosokat Gyallai Domokos írta. A közönség szívesen látogatta az előadásokat. A két község ifjúságánál pedig hathatós eszköz volt a régebbi ellentétek elsimitására. Megszűntek a bicskázások, jól bevált az az elgondolás, hogy a garázdálkodó legények közül a veszedelmesebbeket bevontuk a szereplők közé, ahol beváltak és a rendes környezet jó hatással volt rájuk. A szülők között is akadtak haragosok, de mivel gyermekeik együtt szerepeltek, összeharagultak, ez jó hatással volt a szülőkre is, ami maga után vonta a szülők megbékülését. Az előadások még házasságkötéshez is vezettek, sokan tréfásan házasságközvetítőnek nevezték a műkedvelő gárdát. Ezek az előadások és az egyesület vezetése nagy lekötöttséget jelentett, de szívesen csináltam, mert ez alatt olyan ifjúság nőtt fel, hogy mintaképp szolgáltak a szomszéd községeknek.

Korábban már elmondtam, hogy 1916 nyarán a kormány elrendelte, hogy hadi célokra be kell szolgáltatni minden községből a harangokat, kivéve a nagyharangot és az orgonák principál sípjait. A csíkszentgyörgyi egyházközség főtemplomának az orgonájából a principál sípokat és az egyik harangot, a kápolnákból hat harangot vittek el. Az egyház szűkös anyagi viszonyok között élt, így az orgonasípok pótlására a következőt eszeltem ki. A halotti torok nagymértékben elterjedtek, így a szegény emberek is igyekeztek halottaikat illő módon eltorolni. Képesek voltak egyetlen borjújukat is feláldozni, csak hogy szegyenben ne maradjanak. Mozgalmat indítottam a torok kiküszöbölésére. Azt javasoltam, hogy a tort ne tartsák meg, annak megváltása címén a hátramaradottak módjuk szerint az orgona helyreállítására a templom pénztárába befizetnek bizonyos összeget és annak igazolását a szószékről a plébános kihirdeti. Kapóra jött a birtokossági elnök elhalálózása. Fia a műkedvelő gárda értékes tagja volt, vele megérttettem az ügy fontosságát, és kértem, hogy legyen példamutató. Belement és a

templom pénztárába befizetett ezer lejt. Híveink kezdetben zúgolódtak, de rájöttek, hogy ez helyes dolog, és az így összegyűlt pénzből, kiegészítve azzal az összeggel, amelyet az ifjúsági egyesület tagjai erre a célra gyűjtöttek, fél év alatt meglett a szükséges összeg, és sikerült az orgonát helyreállítani. Boda József csiktaplocai orgonaépítő végezte el a helyreállítást, a hiányzó cinsípkat fasíppal helyettesítette. Az orgonajavítás tökéletesen sikerült.

Az elvitt harangok pótlására a két község birtokossága 1922-ben elhatározta, hogy új harangokat szerez be. Összesen nyolc harangot hozattak, kettőt a főtemplom és hatot a kápolnák részére. A harangok szentelésére nagy egyházi ünnepséget rendeztünk. A szomszéd községekből nemcsak a papok, hanem a hívek közül is sokan megjelentek, sőt még Csíkszeredából is tekintélyes számmal jöttek. Emmuska leányom ekkor a kórház irodájában dolgozott, és eljött a kórház gondnoka, feleségével együtt. De eljött még két detektív is, amiről nekem csak később szóltak. A harangok megáldása után az énekkar alkalmi éneket énekelt. Egy ifjúsági egyesületi tag, Bálint Ferenc elszavalta az alkalomra írt verset, ami nem volt költői szintű, de tárgyhoz illő igen:

HARANGSZENTELÉSRE

A gondolat szárnyán a múltba tekintek,
S annál a gyásznapián melen megpihenek,
Melyen nagyharangunk egyedül maradt.
Árván egymagában sok gyászt és bút látott.

Társait a hívek könnye közepette,
A fásult hatalom a földre vettette.
Elvitte messze Hadurat szolgálni,
Embert pusztítani, könnyet sajtolni.

Egyedül maradt a nagyharang árván,
Osztozván a népnek örömén, búján.
Egyedül sírt, mikor a hadi szerencse
Honunkban is minket hontalanná tevé.

De amikor honunk újból visszanyertük,
A hozsannát égbe együtt zengte velünk,
Óh, azóta csak bűt, örömet nem látott,
Amióta Isten csak magunkra hagyott.

Látta, mint dőlt össze hazánk és nemzetünk,
Öröm helyet sírás, jajgatás kenyerünk,
Látta testvér testvért elad idegennek,
S vad kacaj közt ütnek, rúgnak rajtunk egyet.

Ezt a sok bűt és gyászt egyedül elnézni
Nem tudta, nem bírta tovább elviselni.
Ércnyelve megszólalt Istenhez imára,
Kérve, hogy ne hagyja tovább egymagára.

Az Úr meghallgatta e harang kérését,
S megmozdította a hívek fásult szívét.
Elárvult harangunk újból két társat nyert,
Hogy közösen mindig dicsérhessék Istent.

És most e hitközség gyászát elfeledve
Idejött, e napot ünneppé szentelve.
Örül s vígad immár apraja és nagyja,
Három harangnak cseng, zeng, bűg a hangja.

A nagyobbik Istent hangosan dicséri,
Ugyanakkor ércnyelvével kéri,
Hogy Erdély püspöke, Majláth Gusztáv Károly,
Aki 25 év alatt sokat tett
S fáradott kedvelt híveinek boldogulásáért,
Nyerje meg Istentől az érdemelt babért.

A kisebb harangnak gyász a hivatása,
A hős katonáknak megsiratása.
Egyrészt hirdeti Szentgyörgy büszkeségét,
Gál Sándor ezredes szabadsághős nevét.

Másrészt e két község névtelen hőseit,
Siratja mindennap, őrzi emlékeit.

A három harangnak közös hivatása,
Élőknek hívása, holtak siratása.
Vészes fellegeknek a távoltage, tartása,
S a hívekkel együtt Isten imádása.

Tehát örömnapot ül most e hitközség népe,
S hálát ad Istennek szívéből érette,
Hogy e napot újból megérni engedte.

Azért e nagy napot méltón megünnepli,
S ezen alkalommal e fogadást teszi,
Istent, egyházunkat mindig hön szeretjük,
S nem teszünk mi soha semmit se ellenük.

Árva iskolánkat, fajunknak bajnokát
Nem hagyjuk, megvédjük bármi vészen is át.
Ha a fogadalmat híven meg nem tartjuk,
Akkor a büntetést kieroszakoljuk.
S mint árva kisebbség múltunk sirathatjuk.

De ha fogadalmunk mellett mi kitartunk,
Akkor sírás után örömet várhatunk,
Isten, hallgasd meg hát néped fogadalmát,
Küldd el köréje a megértés angyalát.

Megemlítem, hogy az ünnepély befejezése után elénekeltük a magyar himnuszt, amit a hívek szívvel-lélekkel énekeltek. A himnusz elhangzása után a két detektív indult, hogy letartóztassanak, de Dávid István, a kórház gondnoka lefogta őket és nem engedte, mondván, ha hozzám mernek nyúlni, a hívek széttépik magukat, mint a réce a békát. Nem jöttek oda, de a Szigurácán a fekete pontomat újból megkaptam.

